

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HASSÂN B. ATİYYE’NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yılmaz CANKALOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kâmil ÇAKIN**

Ankara - 2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HASSÂN B. ATİYYE’NİN HAYATI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Yılmaz CANKALOĞLU**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kâmil ÇAKIN**

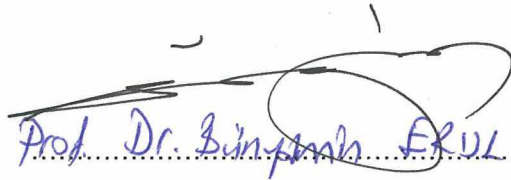
Ankara - 2012

ONAY

Yılmaz CANKALOĞLU tarafından hazırlanan "Hassân b. Atiyye'nin Hayatı ve Hadis İlimindeki Yeri" başlıklı bu çalışma 17.04.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği / oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim / Hadis Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kamil GAKIN.....(Başkan)

Prof. Dr. Binyamin ERUL.....(Üye)

Prof. Dr. Ahmet Hikmet FROĞ.....(Üye)

ÖNSÖZ

Hassân b. Atiyye, Hadis tarihi ve kültürü içerisinde ismi sıkça anılan son dönem tâbiûn âlimlerindendir. Özellikle Hadis-Vahiy ilişkisi üzerine yapılan değerlendirmelerde ismi ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmamızda O'nu daha yakından tanımaya ve günümüze kadar ulaşan sözlerini tetkik etmeye çalıştık. Hassân b. Atiyye hakkında, tabakât kitaplarında yer alan bilgilerin sınırlı oluşu, tezimizin hacmini negatif yönde etkilemiştir.

Bu tezimizin hazırlanması aşamasında, bize olan güvenini hiç eksik etmeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Kâmil Çakın'a, bu tez konusunu almama vesile olan Doç. Dr. Kadir Gürler'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimizi aldığımız günden itibaren ilmi, irfânı ve duâsıyla gölgesini yanı başımda hissettiğim değerli kardeşim Bahâ Genç hocama şükranlarımı arz ediyorum. Tezimin hayırlara vesile olmasını Yüce Allah (cc)'tan niyâz ediyorum.

Yılmaz CANKALOĞLU

Ankara- 2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	1
1.1. Araştırmanın Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Metodu ve Planı	2
2. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ KAYNAKLAR	2
2.1. Genel Hadis Külliyyâtı İçerisinde Hassân b. Atiyye'den Bahseden Kaynaklar.....	2
2.2. Eserinde/Makâlesinde Hassân b. Atiyye'ye Özel Olarak Yer Veren Modern Çalışmalar	4

BİRİNCİ BÖLÜM

HASSÂN B. ATİYYE'NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

1.1. HASSÂN B. ATİYYE'NİN YAŞADIĞI DÖNEM.....	5
1.1.1. Siyasî ve Sosyal Yapı	5
1.1.2. İlmî ve Kültürel Ortam	5
1.2. HASSÂN B. ATİYYE'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ	7
1.2.1. Nesebi.....	7
1.2.2. Hocaları ve Talebeleri	7
1.2.2.1. Hocaları	7
1.2.2.2. Talebeleri.....	12
1.2.3. Hassân b. Atiyye'nin Vefâtı	16
1.2.4. İlmî Kişiliği ve Kendisi Hakkında Kullanılan İfade ve Sözler	16

İKİNCİ BÖLÜM

HASSÂN B. ATİYYE'YE İZÂFE EDİLEN RİVÂYETLER VE BU RİVÂYETLER ÇERÇEVESİNDE İNANÇ DÜNYASI

2.1. HASSÂN B. ATİYYE'YE İZÂFE EDİLEN RİVÂYETLER.....	18
2.1.1. İslâm Dini Hakkındaki İfâdeleri.....	18
2.1.2. İfâdelerinin Değerlendirilmesi.....	35
2.1.3. Hadis ve Sünnet Hakkındaki İfâdeleri	36
2.1.4. Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Rivâyetleri	39
2.1.5. Hassân b. Atiyye'nin Duâları.....	44
2.2. HASSÂN B. ATİYYE'NİN DÜŞÜNCE YAPISI.....	45
2.2.1. Kaderîlikle Suçlanması	45
2.2.2. Hadis-Vahiy İlişkisine Bakışı	57
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA	63
ÖZET	68
ABSTRACT	69

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makâle
A.g.t.	: Adı geçen tez
A. mlf.	: Aynı müellif
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
bby.	: Basım yeri yok
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt no
çev.	: Çeviren, çevirenler
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİBY	: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
md.	: Maddesi
no	: Numara
nşr.	: Neşr eden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallâhu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Vesellem
tahk.	: Tahkik eden, Tahkik edenler
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
ty.	: Basım yeri yok
v.b.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Araştırmanın Önemi

İslâm dininin gereği gibi anlaşılması ve yaşanması, şüphesiz ki Hz. Peygamber'in iyi anlaşılmasına bağlıdır. Ümmet nezdinde sağlıklı bir peygamber telakkisinin oluşması için ise, Hz. Peygamber'e mülâkî olmuş sahabîlerin ve sahabîleri yakından tanıma imkânına sahip olmuş tâbiûnun her yönüyle iyi tanınması zarûrîdir. Tâbiûn nesli, ilmî bir disiplin içerisinde günümüze tanıtıldığı vakit, rivâyet zincirinin ikinci halkası, ümmet tarafından daha yakından tanınma imkânına sahip olacaktır.

Özellikle hadis-vahiy ilişkisi üzerine, kendisinden rivâyet edilen sözlerle ismi bu sahada sıkça zikredilen Hassân b. Atiyye'nin, müstakil bir eserle tanıtılması zarûrî idi. Hassân b. Atiyye'nin her yönüyle daha yakından tanıtılması ve kendisinden rivâyet edilen sözlerin tahrîcinin yapılması hadis ilmi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın asıl amacı, Hassân b. Atiyye'yi, ulaşabildiğimiz kaynaklar ölçüsünde, daha yakından tanımak ve elde ettiğimiz bu bulguları ilmî bir disiplin içerisinde hadis ilmine kazandırmaktır.

Bu bağlamda, Hassân b. Atiyye'den rivâyet edilen sözleri bir tetkîke tâbi tutarak, bu sözlerin gerçekten Hassân'a ait olup olmadıklarını ortaya koymak tezimizin en önemli amaçlarından biridir. Yine ona yöneltilen eleştirileri ortaya koyarak bunların sebeplerini araştırmakta tezimizin amaçları arasındadır.

1.3. Araştırmanın Metodu ve Planı

Araştırmamız boyunca Hassân b. Atiyye'nin isminin geçtiği bütün kaynaklardan imkânlarımız ölçüsünde istifade etmeye çalıştık. İlk dönem kaynakları başta olmak üzere, tabakât kitapları, cerh-ta'dîl kitapları ve genel hadis külliyyâtı, en fazla istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Tezimiz boyunca ismi geçen kimselerin ölüm tarihlerini hicrî olarak belirttik.

Araştırmamızın yöntemine gelince, araştırmamız giriş bölümünden sonra iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmamız hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra araştırmamızda kullandığımız hadis kaynaklarının ismine yer verdik.

Birinci bölümü ikiye ayırdık. İlk kısımda, Hassân b. Atiyye'nin yaşadığı dönem hakkında bilgi verdik, ikinci kısımda, Hassân b. Atiyye'nin hayatından ve ilmî kişiliğinden bahsettik.

İkinci bölümü de ikiye ayırarak, birinci kısımda, Hassân b. Atiyye'ye izâfe edilen rivâyetlere yer verdik, ikinci kısımda ise, Hassân b. Atiyye'nin düşünce yapısını incelemeye tâbi tuttuk.

İkinci bölümün ardından sonuç ile araştırmamızı tamamladık.

2. ARAşTIRMA İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

2.1. Genel Hadis Külliyyâtı İçerisinde Hassân b. Atiyye'den Bahseden Kaynaklar

- 1- Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181), ez-Zühd,
- 2- Ebû İshâk el-Fezârî, (ö. 186) Kitâbu's-Siyer,
- 3- Ahmed b. Hanbel, (ö. 241) Kitâbu'l İlel ve Ma'rifeti'r -Ricâl,

- 4- ed-Dârimî (ö.255), es-Sünen,
- 5- el-Buhârî, (ö. 256) et-Târîhu'l-Kebîr,
- 6- el-Cûzecânî, (ö. 259) Ahvâlu'r-Ricâl,
- 7- el-İclî (ö. 261), Ma'rifetü's-Sikât,
- 8- Ebû Dâvud,(ö.275) el-Merâsil,
- 9- Yakub b. Süfyan el-Fesevî, (ö. 277) Kitâbu Mâ'rife ve't-Târih,
- 10- İbn Ebî Hâtim er-Râzî, (ö. 327) Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl,
- 11- İbn Hibbân, (ö. 354) es-Sikât; Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr,
- 12- ed-Dârekutnî, (ö. 385) Esmâu't-Tâbiîn, el-İlelü'l-Vâride fi'l-Ehâdîsin-Nebeviyye,
- 13- Kelâbâzî, (ö. 398) Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî,
- 14- el-Hâkim en-Neysabûrî, (ö. 405) Tesmiyetü men ahrecephum el-Buhârî ve Müslim,
- 15- Ahmed b. Ali b. Mencûveyh, (ö. 428) Ricâlu Sahîhi'l- Müslim,
- 16- Ebû Nuaym el-İsbahânî (ö. 430) Hilyetü'l- Evliyâ,
- 17- el-Hatîb el-Bağdâdî'(ö. 463), el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye,
- 18- el-Bâcî, (ö. 474) et-Ta'dîl ve't-Tecrîh,
- 19- İbn Asâkir, (ö. 571) Târîhu Medîneti Dîmaşk,
- 20- İbnu'l-Cevzî, (ö. 597) Sıfatü's-Safve,
- 21- el-Mizzî, (ö. 742) Tehzîbu'l-Kemâl,

- 22- ez-Zehebî, (ö. 748) Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, Mizânu'l- İ'tidâl, Târîhu'l-İslâm, el-Muğnî fid-Duafâ, Kâşif,
- 23- Ebû Saîd el-Alâî (ö. 761), Câmiu't-Tahsîl,
- 24- es-Safedî, (ö. 764) el-Vefâyât,
- 25- Ali el-Hüseynî, (ö. 765) Kitâbu't-Tezkire,
- 26- İbn Hacer el-Askalânî, (ö. 852) Tehzîbu't-Tehzîb, Takrîbu't-Tehzîb
- 27- el-Hazrecî, (ö. 923) Hulâsatü Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'r-Ricâl

2.2. Eserinde/Makâlesinde Hassân b. Atiyye'ye Özel Olarak Yer Veren Modern Çalışmalar

- 1- Mehmet Demirci, Hassân b. Atiyye md. DİA, XVI/396
- 2- Bünyamin Erul, Bir Alan Taramasının Panoraması, İslâmiyât III, sayı I, s. 164-166,
- 3- Mustafa Genç, Sünnet-Vahiy İlişkisi, (Yayımlanmış Doktora tezi) İstanbul, 2009, s. 134-142.
- 4- Arif Ulu, Tâbiûn'un Sünnet Anlayışı, (Yayımlanmamış Doktora tezi) s. 112-115.
- 5- M. Hayri Kırbaçoğlu, İslâm Düşüncesinde Sünnet, Ankara, 1997, 3. baskı, s. 275- 285.

BİRİNCİ BÖLÜM

HASSÂN B. ATİYYE’NİN YAŞADIĞI DÖNEM VE HAYATI

1.1. HASSÂN B. ATİYYE’NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Hassân b. Atiyye tâbiûn döneminin sonlarında yaşamıştır. Hassân b. Atiyye’yi daha iyi tanımamız için yaşadığı dönemi ve dönemin fikrî, siyâsî ve toplumsal özelliklerini yakından tanımamız yerinde olacaktır.

1.1.1. Siyasî ve Sosyal Yapı

Tâbiûn nesli, İslâm tarihinin siyasi yönden istikrarsız bir döneminde yaşamıştır. Siyasî alandaki istikrarsızlıklar, sosyal hayata da aksederek toplumu derinden etkilemiştir. Sonuçta sahâbe döneminde kısmen başlayıp tâbiûn döneminde belirginleşen ve kaynağını siyasî olaylardan alan fikrî ayrışma, îtikâdî mezheplerin teşekkülünü beraberinde getirmiştir.

Tâbiûn devri aynı zamanda İslâm tarihinin en ilginç dönemlerinden biridir. Bu dönem, siyasi istikrarsızlıkların hâkim olduğu, karışık bir dönem olmasının yanında, gelişmenin ve değişimin de hızlı meydana geldiği bir zaman dilimi olmuştur. Siyasi ve sosyal alanda yaşanan hareketlilik, beraberinde ilmî faaliyetlere de bir dinamizm getirmiştir. Nitekim İslâmî ilimlerin teşekkülü bu dönemde başlamıştır.¹

1.1.2. İlmî ve Kültürel Ortam

Tabiûn dönemi, yaklaşık olarak, sahabe asrı ile fikhî mezheplerin temellerinin atıldığı dönemi birbirine bağlayan zaman dilimini kapsamaktadır.

¹ Arif Ulu, Tâbiûn’un Sünnet Anlayışı, (Yayımlanmamış Doktora tezi) Giriş, VIII

Bu dönemde yaşayan âlimler, hem sahâbenin bilgilerinden yararlanmışlar hem de bu bilgileri sonraki döneme aktarma sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Ayrıca bu âlimlerin kendi ifadeleri de, sonrakilerce hadîs olarak isimlendirilmiş ve İslâm'ın anlaşılması noktasında bunlara önemli ölçüde değer atfedilmiştir.

Hassân b. Atiyye'nin yaşadığı dönemin insanları, kendi dinî problemlerine çözüm üretmesi gereken ilk nesil olma özelliğine sahiptiler. Çünkü Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönemde, problemler ya vahiyyle ya da Hz. Peygamber tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Sahâbe için, naslar çok kere yakından bildikleri sebepler ve içinde yaşadıkları hâdiseler üzerine gelmiş, onlar da bu nasların mânâ ve maksadını kolaylıkla anlamışlardı. Yine Hz. Peygamber'in fiil ve davranışları sahâbenin gözü önünde ve tekrarlanarak cereyân etmiş, bunları da kolayca anlama, öğrenme ve anlamadıklarını sorma imkânını elde etmişlerdi.²

Tâbiûn dönemi, hadîs ilmi açısından da en önemli dönemlerden biridir. Bu dönemde hadis rivâyetinde isnad kullanımı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. İsnad kullanma konusundaki hassasiyet, hicrî 100'lü yıllardan sonra artış göstermiştir. Hadîs Tarihinin önemli safhalarından kabul edilen "Hadislerin Tedvîni" bu dönemde başladığı gibi "Hadîs Tasnifi" yönünde bazı adımlar da yine bu dönemde atılmıştır.³

Görüldüğü gibi tâbiûn dönemi, pek çok alanda ilklerin yaşandığı ilginç bir dönemdir. Bu dönemi yakından tanımamız, Hassân b. Atiyye'yi doğru tanıma ve anlamamıza yardımcı olacaktır.

² İbnu'l-Kayyim Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, İ'lâmu'l-Muvakkîn, I, / 14-22

³ Ulu, a.g.t, Giriş, IX.

1.2. HASSÂN B. ATİYYE'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.2.1. Nesebi

Hassân b. Atiyye el-Muhâribî; Şam imamlarındandır.⁴ Künyesi; “Ebû Bekir ed-Dımaşkî (eş-Şâmî)’dir.⁵ Kendisi tâbiûn âlimlerinin ‘sika’larından ve meşhurlarındandır.⁶ Kaynakların tamamına yakınında, Şam imamlarından olduğu bilgisi yer almaktadır. Fakat Basra’da doğduğu ve menşeinin de Basra’da bulunduğu,⁷ aslen Basralı olup Şam’a intikal ettiği,⁸ Sâhil ve Beyrut ahâlisinden olduğu⁹ gibi farklı bilgiler mevcut olsada Hassan b. Atiyye’nin Şam imamlarından olduğu görüşü genel kabul görmüştür.

1.2.2. Hocaları ve Talebeleri

1.2.2.1. Hocaları

1- Ebû Umâme el- Bâhilî (ö: 81)

Meşhur sahâbî’dir. Buharî, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî, İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.¹⁰

2- Saîd b. Müseyyib (ö: 94)

Saîd b. Müseyyib b. Hazn b. Ebî Vehb b. Amr b. Âiz İbn İmrân b. Mahzûm el-Kureşî, el-Mahzûmî Medine’deki Fukahâ-i Seb’a’dan biridir. Buharî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Katâde; “Haram ve helâli İbn

⁴ Zehebî, Tarihu’l İslâm, VIII/75, Safedî, El- Vâfi ve’l-Vefâyât, XI, / 363

⁵ Dârekutnî, Esmâu’t-Tâbiin, s.107; Kalâbâzî, Ricâl’u Sahih-i Buhârî, I, 184; Mizzî, Tehzîbu’l-Kemâl, VI, / 34; Zehebî, a.g.e. VIII, / 74; Hüseyinî, Kitâbu’t-Tezkire, I, / 313

⁶ Zehebî, Mîzânu’l-i’tidâl, I / 479

⁷ Yakub. b. Süfyan el-Fesevî, Ma’rifet ve’t-Tarih, II, 393

⁸ Ebû Nuaym, Hilye, VI, 70

⁹ Zehebî, a.g.e. VIII, 75; Mizzî, a.g.e. VI, 36; Safedî, a.g.e., XI, 363

¹⁰ İbn Hacer, a.g.e. IV, / 420; İbn Sâ’d, a.g.e. VII, / 411

Müseyyib'ten daha iyi bilen birisini aslâ görmedim.” demiştir. İbnü'l- Medîni; “Tâbiîn arasında ilim bakımından Saîd b. Müseyyib'ten daha geniş olan birisini görmedim. O benim nazarımda Tâbiîn'in en büyüğüdür.” demiştir.¹¹

3- Kâsım b. Muhaymira (ö: 100)

Kasım b. Muhaymira'nın künyesi, Ebû Urve el-Hemdânî el-Kûfî'dir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibban “es-Sikat” ta zikretmiştir. İbn Hacer “sika” olduğunu söylemiştir.¹²

4- Hâlid b. Ma'dân (ö: 104)

Hâlid b. Ma'dân'ın künyesi, Ebî Küreyb el-Kelâî el-Humsî'dir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibban “es-Sikât”ta ismini zikretmiş ve “Allah'ın kullarının en hayırlılarından” demiştir. İbn Hacer ise “sika” ve “âbid” olduğunu söylemiştir.¹³

5- Ebû Kılâbe, Abdullah b. Zeyd el-Curmî,¹⁴ (ö: 104)

Abdullah b. Zeyd b. Amr Ebû Kılâbe Basralıdır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Zehebî; Tâbiîn'in İmamlarından derken, İbn Hacer; “sika” ve “fâzıl” olduğunu söylemiştir.¹⁵

6- Nâfi' Mevlâ ibn Ömer (ö: 117)

Nâfi' Medineli olup, Abdullah b. Ömer b. Hattab el-Kuraşî'nin kölesidir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, İbn Mâce, Tirmîzî ve Nesâî kitaplarında

¹¹ Geniş bilgi için: İbnu Sa'd, et-Tabakât, V, / 88; Ebû Nuaym, a.g.e. II, / 161

¹² İbn Hacer, a.g.e. VIII, / 337

¹³ İbn Hacer, a.g.e. III, / 119 İbn Sa'd, a.g.e. VII, / 455

¹⁴ Kelâbâzî, a.g.e. I, 184-185

¹⁵ İbn Hacer, a.g.e. V, / 226

kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibbân onu Sikat'ında zikreder. İmâm Mâlik b. Enes, Nâfi'in talebelerindendir. İmâm-ı Mâlik şöyle der. "Nâfi" in İbn Ömer'den rivâyetini işitince onu başkasından işitmemiş olmama bir değer vermezdim." demiştir. Ömer b. Abdulaziz onu, insanlara sünneti öğretmesi için Mısır'a göndermiştir.¹⁶

7- Abdurrahman b. Sâbit el-Cumâhî (ö: 118)

Tâbiun'un sikalarındandır. İsmi hakkında değişik görüşler vardır. Bazıları isminin; İbn Abdullah b. Sâbit olduğunu söylerken bazıları ise; İbn Abdullah b. Abdurrahman b. Sâbit el-Kuraşî el-Cumahî el-Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Yahya İbn Maîn isminin Abdurrahman b. Abdullah b. Sâbit olduğunu belirttikten sonra isminin Abdurrahman b. Sâbit olduğunu söyleyenlerin hata ettiğini belirtmiştir. Yine Buhârî, Ebû Hâtim, İbn Hibban, ve başka kimseler Abdurrahman b. Abdullah ismini kullanmışlardır. Zehebî ve İbn Hacer kendisinin "sika" olduğunu söylemişlerdir. Hicrî 118 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹⁷

8- Amr b. Şuayb,¹⁸ (ö: 118)

Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs el-Kureşî olarak bilinmektedir. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Cumhur tarafından "sika" olarak kabul edildiğini söyleyen İbn Hacer, Amr b. Şuayb'ı "sadûk" olarak nitelemiştir. Ali İbn Medîni, Amr b. Şuayb hakkında "bizim katımızda sikadır." demiştir. Zehebî ise "Zamanının âlimlerinden birisidir." demiştir.¹⁹

¹⁶ Genişbilgi için: Safedî a.g.e. II, / 150

¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Tehzibu't-Tehzib, 6 /181

¹⁸ İbn Ebû Hâtim, a.g.e. III, / 236

¹⁹ İbn Hacer, a.g.e. VIII, / 51

9- Ebû Sâlih el-Eş'ârî (ö.?)

Ebû Sâlih el-Eş'ârî eş-Şâmî olarak bilinmektedir. İbn Mâce eserinde kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Hacer “makbûl”, Zehebî “sika” olduğunu söylemiştir. Bunun yanı sıra Ebû Hâtim “Lâ be'se bihî”²⁰ ifadesini kullanmıştır.²¹ Lâ be'se bihî; “zararsız, zararı yok” manasına gelen ta'dîl lafızlarındandır. İbn Ebî Hâtim'in tertibine göre ikinci, ez-Zehebî'nin tertibine göre üçüncü, İbn Hacer el-Askalanî'nin tertibine göre ise dördüncü mertebeye delalet eder.²²

10- Ebû Münîb el-Curaşî (ö.?)

Ebû Münîb el-Curaşî eş-Şâmî ed-Dımaşkî olarak bilinir. Ebû Dâvud eserinde kendisinden rivayette bulunmuştur. Zehebî ve İbn Hacer kendisini “sika” olarak kabul etmiştir.²³

11- Müslim b. Yezîd (ö.?)

İbn Hacer kendisini “makbûl” olarak nitelemiş, İbn Hibban ise “Sikât”ta ismini zikretmiştir.²⁴

12- Ebû Ubeydullah Müslim b. Mişkem (ö.?)

Müslim b. Mişkem el-Huzâî'nin künyesi, Ebû Ubeydullah ed-Dımaşkî'dir. Zehebî ve İbn Hacer kendisini “sika” olarak kabul etmiştir. Kendisinden Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce rivâyetinde bulunmuştur.

²⁰ Ta'dîl mertebelerinden beşincisidir. “Sadûk”, Me'mûn”, “Min Hiyârıl-halk” ifadeleriyle aynı mertebededir.

²¹ Mizzî, Tehzîbu'l-Kemâl, 6/35

²² Müçtebâ Uğur, Ansiklopedik Hadsî Terimleri Sözlüğü, s.195 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1992

²³ İbn Hacer, a.g.e. XII, / 248

²⁴ İbn Hacer, a.g.e. X, / 140

13- Anbese b. Ebî Süfyan (ö.?)

Anbese b. Ebî Süfyan b. Harb b. Ümeyye el-Kureşî hakkında Ebû Nuaym; Tâbiîn'in imamlarından olduğu hususunda ittifak olduğunu söylemiştir. Kendisinden Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî, İbn Mâce rivâyette bulunmuştur. İbn Hacer Tâbiîn'in sikalarından olduğunu söylemiştir.²⁵

14- Ebu'l Eş'as es-San'ânî (ö.?)

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Zehebî ve İbn Hacer "sika" olarak kabul etmiştir.²⁶

15- Muhammed b. Ebî Âişe (ö.?)

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Yahya İbn Maîn "sika" olduğunu söylerken İbn Hacer, "leyse bihî be'sun" (Bir beis yoktur.) ifadesini kullanmıştır.²⁷

16- Ebû Kebşe es-Selûlî²⁸ (ö.?)

Ebû Kebşete es-Selûlî Şâmî'lîdir. Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmîzî ve Nesâî eserlerinde kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Yâkub b. Süfyan, Zehebî ve İbn Hacer kendisini "sika" olarak kabul etmiştir.²⁹

Ebu Kebşe es-Selûlî³⁰'nin ismi Târîhu'l-Kebîr'de Hassân b. Atiyye'nin öğrencileri arasında geçmiştir. Fakat Kibâru't-Tâbiînden olan Ebû Kebşe 2. tabakada ismi zikredilen bir şahıstır. Hassan b. Atiyye ise 4. Tabakada

²⁵ İbn Hacer, a.g.e. VIII, / 160

²⁶ İbn Hacer, a.g.e. IV, / 319

²⁷ İbn Hacer, a.g.e. IX, / 242

²⁸ Ebû Nuaym, VI, / 77

²⁹ İbn Hacer, a.g.e. XII, / 210

³⁰ Buhârî, a.g.e. III, 33

yaşamış bir kimsedir. Dolayısıyla Hassân b. Atiyye'den daha önce yaşamıştır. Bu yüzden öğrencisi değil muhtemelen hocasıdır.

17- Muhammed b. Münkedir,³¹ (ö. 130)

Muhammed b. Münkedir b. Abdullah el-Kureşî et-Teymî olarak bilinir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer, Vâkıdî ve İclî kendisini “sika” olarak kabul etmiştir.³²

1.2.2.2. Talebeleri

1- Ebû Vehb Ubeydullah b. Ubeyd el-Kalâî (ö. 132)

Ubeydullah b. Ubeyd Ebû Vehb el-Kalâî ed-Dımaşkî olarak bilinir. Ebû Dâvud ve İbn Mâce eserlerinde kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer “sadûk” olduğunu söylemiştir.

2- el-Evzâî (ö. 157)

Hassân b. Atiyye'nin en meşhur talebesi olmasının yanı sıra, günümüze ulaşan bütün sözlerinin kendisi vâsıtasıyla bizlere ulaşması Evzâî'yi tezimiz açısından daha da önemli kılmaktadır. Bu nedenle Evzâî'yi daha yakından tanıtacağız.

Abdurrahman b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî ed-Dımaşkî olarak bilinir. H.88 yılında Ba'albek'te doğdu. Dımaşk (Şam) yakınlarındaki Evza' mevkiinde ikamet ettiği için bu yere nisbetle “Evzâî” nisbesini almıştır.³³

Abdurrahman el-Evzâî'nin görüşleriyle teşekkül eden mezhep “Evzâiyye” adıyla tanınmış olup başlıca Suriye, Irak, Hicaz, Mısır, Mağrip ve

³¹ Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, III, 33 (1-5)

³² İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e. IX, / 476

³³ Yâkut b. Abdullah el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, c. I, s. 280

Endülüs'te yayılmıştır. Evzâî mezhebinin zamanla taraftar bulamayıp ortadan kalkmasına tesir eden en önemli âmil öğrencilerinin, ekolün yayılması ve hocalarının görüş ve fetvâlarının kitaplaştırılmasında diğer mezhep mensuplarının gösterdikleri çaba göstermemiş olmalarıdır. Bunun sonucu olarak özellikle günümüzde Evzâî'ye ait görüşlerin ancak tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında dağınık vaziyette bulunduğu görülmektedir.

İbn Sa'd, Ebû Hâtim er-Râzî, ve İbn Hibban'ın yanı sıra birçok kimse onun "sika" olduğunu söylemişlerdir. Evzâî'nin cerh ve ta'dîl sahasındaki değerlendirmeleri kabul görmüştür. Sika râvilerden hadis nakletmeye büyük özen göstermiştir. Yaşadığı dönemin özelliğine ve sahip olduğu ilim anlayışına paralel olarak Selef itikâdının temsilcilerinden biri durumunda olan Evzâî, bid'at konusunda çok hassas davranırdı.

İbn Teymiyye, tâbiîn asrının dört imamından birinin Şam imamı Evzâî olduğunu söylerken onun fıkhıdaki üstün yerini belirtmektedir.³⁴ Nevevî; "Bütün âlimler Evzâî'nin imamlığı konusunda icmâ etmişlerdir." dedikten sonra, onun ilimdeki mertebesi, mükemmel ahlâkı, zühdü, hakka riâyeti, fıkıh bilgisindeki enginliği ve sünnete bağlılığı konularındaki meziyetlerinin selef âlimlerince dile getirildiğini haber vermektedir.³⁵ Suriye'nin en sahih senedi, Hassân b. Atiyye'ye ve Evzâî'ye istinâd eder:

Sahâbe→ Hassân b. Atiyye→ Evzâî³⁶

Evzâî ileri bir yaşta sınır bekçiliği yapmak maksadıyla Beyrut'a göç etmiş ve h. 157 senesinde orada vefat etmiştir. Evzâî'nin günümüze ulaşan tek eseri Kitâbü Siyeri'l-Evzâî'dir ve Şâfiî'nin el-Um adlı eseri içinde bir bölüm olarak yer almıştır. Evzâî'nin ayrıca; Müsnedü'l-Evzâî, Kitâbü's-Sünen fi'l-Fıkh, Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-Fıkh adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir.³⁷

³⁴ İbn Teymiyye, Mecmû'u'l- Fetâvâ, c.V, s. 39

³⁵ Nevevî, Tezhîb c. 1, s. 298-300

³⁶ Hâkim en-Nisâbüri, Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadis, s. 56

³⁷ Geniş bilgi için: DİA. 'Evzâî' md. Salih Öğüt c: XI, s. 546-548; S. Kemal Sandıkçı, İlk üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs, s. 95-97

Hassân b. Atiyye'nin yaşamı hakkında Evzâî'den nakledilen rivâyetler şöyledir.

“Hayır, hususunda ondan daha fazla amel işleyen birisini görmedim.”
(Hassân b. Atiyye'den daha fazla hayır işleyen birisini görmedim.)³⁸

Evzâî gibi ilim yönünden meşhur olmuş birisinin aynı zamanda hocası olan Hassân b. Atiyye hakkında böyle bir değerlendirmede bulunması çok mânidardır. Hayır, işlemede ne kadar titiz davrandığını öğrencisinin ağzından, dolayısıyla birinci kaynaktan öğrenmekteyiz.

“Hassân b. Atiyye, ikinci vakti mescidin تنها bir köşesine çekilir ve güneş batıncaya kadar Allah'ı (cc) zikrederdi.”³⁹

Hassân b. Atiyye, insanlara zikri telkin etmenin yanı sıra kendisi de sözlerine uygun bir yaşam felsefesi edinmiştir. Zikre çok büyük bir önem vermiş ve ikinci namazından sonra mescidden çıkmayıp güneş batıncaya kadar Allah'ı zikretmeye devam etmiştir.

Velid b. Mezyed⁴⁰ (Abbas b. Velid'in babası) Evzâî'den şöyle nakletti:

“Hassân b. Atiyye'nin bir koyunu vardı. Menâih⁴¹ ile ilgili söz (hadis) kendisine ulaşınca hemen (koyununun sütünü yalnız kullanmayı) terk etti. Dedim ki: (Velid b. Mezyed) nasıl yani işitince! (terk etti)

Dedi ki: Bir gün kendisi için, bir gün komşusu için (sağdı).⁴²

³⁸ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 70; İbnu'l-Cevzî, a.g.e. IV / 196; Zehebî, Siyer-u A'lamü'n-Nübela, V / 467; Mizzî, a.g.e. VI / 38

³⁹ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 70; İbnu'l-Cevzî, a.g.e. IV / 195; Zehebî, a.g.e. V / 467; Mizzî, a.g.e. VI / 39; İbn Hacer, a.g.e. II, / 251; Zehebî, Tarihu'l-İslam, VIII / 76

⁴⁰ Zehebî, Tarihu'l-İslam, VIII / 75

⁴¹ Meniha: Hediye, Sağım hayvanlarının geçici olarak verilmesi. Konu ile ilgili hadis şöyledir. Ebû Hureyre (r.a.)'den Rasûlullah (sav): “Sütünü sağmak için hediye edilen bol sütlü sağmal deve ve bol sütlü koyun ne güzel bir sadakadır. Sabah bir kap süt getirir, akşam bir kap süt getirir.” Buhari, Hibe; 35, Eşribe; 14/ Müslim, Zekât; 73.

⁴² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71; , a.g.e. VI / 39; Zehebî, a.g.e. VIII / 75; Zehebî, Siyer-u A'lamü'n-Nübela, V / 467

3- Ebû Ğassân Muhammed b. Mutarrif el-Medenî (ö. 160)

Buharî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. Yahyâ İbn Maîn ve İbn Hacer “sika” olduğunu belirtmişlerdir.

4- Abdurrahman b. Sâbit b. Sevban (ö. 165)

Şam ahalisindendir. Hicrî 75 yılında dünyaya gelmiş h. 165 senesinde Bağdat'ta vefât etmiştir. Kendisinden Buharî, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî, İbn Mâce kitaplarında rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer “sika” olduğunu fakat kaderîlikle itham edildiğini söylemiştir.⁴³

5- Velîd b. Müslim,⁴⁴ (ö. 195)

Hicrî 119 senesinde dünyaya gelmiştir.⁴⁵ Evzâî'nin en meşhur öğrencilerindendir.⁴⁶

6- Ebû Muayd Hafs b. Ğaylân (ö.?)

Hafs b. Ğaylân el-Hemedânî'den Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hibbân “es-Sikât” ta zikretmiştir. Yahya İbn Maîn “sika” olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud; Kaderî olmakla itham edildiğini fakat bunun doğru olmadığını söylemiştir. Yine İbn Hacer “sadûk” ve “fakîh” olduğunu bunun yanı sıra kaderîlikle itham edildiğini belirtmiştir.⁴⁷

⁴³ İbn Hacer, a.g.e. VI, / 151

⁴⁴ Zehebî, Siyer'u-A'lâmu'n-Nübelâ, V, 467; Zehebî, Târîhu'l-İslâm, VIII, / 75

⁴⁵ GAS. C.I s. 293

⁴⁶ Sandıkçı, S. Kemal a.g.e. s. 100-101

⁴⁷ İbn Hacer, a.g.e. II, / 419

7- Rabi' b. Hazyân ed-Dımaşkî (ö.?)

Ebû Zür'a kendisi hakkında 'makbul olmayan hadis rivâyet eder' (münkeru'l-hadîs) ifadesini kullanmıştır. İsmi birkaç hadis rivayet zincirinde geçse de, bu hadisler de senet bakımından âhad haberlerdendir.⁴⁸

8- Yezid b. Yusuf es-San'ânî.⁴⁹ (ö.?)

Yezid b. Yusuf eş-Şâmî es-San'ânî ed-Dımaşkî olarak bilinir. Ebû Hâtım "sağlam olmadığını" olduğunu söylerken Yahyâ İbn Maîn "yalancı" olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân; hâfızasının iyi olmadığını ve vehminin çok olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise 'zayıf' olduğunu söylemiştir.⁵⁰

1.2.3. Hassân b. Atiyye'nin Vefâtı

Ölüm târihi hakkında kesin bir tarih verilmemekle birlikte h. 120'den sonra vefat ettiği, h. 130'lu yıllara yakın bir tarihe kadar yaşadığı bilgisi verilmektedir.⁵¹ Bu yüzden biz h.125-130 yılları arasında vefat ettiğini düşünüyoruz.

1.2.4. İlmî Kişiliği ve Kendisi Hakkında Kullanılan İfade ve Sözler

Hassân b. Atiyye hakkında İbn Hibbân "Zamanının en faziletlielerindendi." diye bahsetmektedir.⁵² Hassân b. Atiyye hakkında

⁴⁸ Zehebî, el-Muğnî fi'd-Duafâ, I/228

⁴⁹ A.g.m. Tehzîbu'l-Kemâl, VI, 35

⁵⁰ İbn Hacer, a.g.e. XI, / 373

⁵¹ Zehebî, Siyer-u A'lâmu'n-Nübelâ, V / 468

⁵² İbn Hibbân, es-Sikât, VI, 223; a.mlf., Meşâhir-u Ulemâi'l-Emsâr, I, 179

kullanılan diğer methedici sıfatlar ise şunlardır: “Sika”,⁵³ “etkân”⁵⁴, “fazl”⁵⁵, “hayr”⁵⁶, “fakîh”⁵⁷, “âbid”⁵⁸, “nebîl”⁵⁹, “el-imâm”⁶⁰, ve el-hucce”.⁶¹

⁵³ İclî, Ma’rifetü’s-Sikât, I, 291; İbn Hibbân, Meşâhir-u Ulemâi’l-Emsâr, I, 179; a.mlf. Esmâu’t-Tâbiin,s:107; Zehebî, Kâşif, I, 320; İbn Hacer el-Askalânî, Tagrîbu’t-Tehzîb, I, 158. (Kendisine güvenilen kimse manasına gelir.) İbn Manzur, Lisânu’l-arab,X, 371

⁵⁴ İbn Hibbân, Meşâhir-u Ulemâi’l-Emsâr, I, 179. (Bir işi sağlam yapmak manasına gelir. İşini sağlam yapan kişiye de “mütkin” denir.) İbn Manzur, a.g.e. XIII, 73

⁵⁵ İbn Hibbân, a.g.e. I, 179. (Masdar olarak artmak, fazlalaşmak, meziyet sahibi ve üstün olmak, isim olarak ise fazlalık, isteyerek yapılan iyilik, lütuf ve ihsan, sevabı çok olan iş gibi anlamlara gelmektedir) İbn Manzur, a.g.e. “fzl” md.

⁵⁶ İbn Hibbân, a.g.e. I, 179. (Kelime şahıs için kullanıldığı zaman hayrı çok, bazı meziyetleri ve hasletleriyle üstün hale gelmiş kişi kastedilir. Güvenilir râviler hakkında kullanılan tevsik lafızlarındandır.) Ahmet Yücel, a.g.e. s.126.

⁵⁷ İbn Hibbân, Esmâu’t-Tâbiin,s:107; Hazrecî, hulâsetü tezhîb, I, 76; İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e. I, 158. (Bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse demektir) DİA, ‘Fakih’ md. Hayrettin Karaman, XII / 126.

⁵⁸ İbn Hibbân, a.g.e. s:107; Zehebî, Kâşif, I, 320; İbn Hacer el-Askalânî, a.g.e. I, 158. (Sözlükte “hizmet eden, itaat eden” anlamına gelmektedir. Terim olarak: “Âhîret saadetinin ibadetle kazanılacağına inanarak kendisini ibadete veren samimi dindar” anlamına gelmektedir.) DİA, ‘Âbid’ md. Süleyman Uludağ, I /307.

⁵⁹ Zehebî, a.g.e. I, 320. (Sözlükte “soylu, asilzâde” anlamına gelir) İbn Manzur, a.g.e. XI, / 640.

⁶⁰ Zehebî, Siyer’u-A’lâmu’n-Nübelâ, V, 466. (Hadis ilminde yüksek dereceleri almış muhaddislere verilen lakablardandır. İmam derecesine yükselen hadis âlimine şeyh’de denir. Böyle bir lakab verilen muhaddis hadis ilminde otoritedir. Sözleri hüccet, hadisler hakkındaki hükümleri itirazsız delil sayılır) Müçtebâ Uğur, Hadis Terimleri Sözlüğü, s. 161

⁶¹ Zehebî, a.g.e. V, 466. (Sözlükte delil, burhan anlamına gelen hüccet, güvenilir râviler hakkında kullanılan ta’dîl lafızlarındandır. Râvi’nin ta’dîl’i için kullanılan ve hakkında kullanıldığı râvi’nin, İbn Ebî Hâtim tertibine göre adalet ve zabt yönünden en yüksek mertebede olduğunu gösteren bir tabirdir.) İbn Manzur, a.g.e. II, 228.

İKİNCİ BÖLÜM

HASSÂN B. ATİYYE'YE İZÂFE EDİLEN RİVÂYETLER VE BU RİVÂYETLER ÇERÇEVESİNDE İNANÇ DÜNYASI

2.1. HASSÂN B. ATİYYE'YE İZÂFE EDİLEN RİVÂYETLER

Hassân b. Atiyye'ye izâfe edilen bütün sözler, öğrencisi Evzâî kanalıyla bizlere ulaşmaktadır. Nakledilen bütün rivâyetlerin niçin sadece Evzâî kanalıyla sonraki nesillere aktarıldığı önemli bir problemdir. Tezimizde bu probleme de dikkat çekmek istiyoruz. Bu konuda bir sonuca ulaşamamış olsak da, üzerinde durulması ve düşünülmesi gereken bir husus olduğu kanaatindeyiz.

2.1.1. İslâm Dini Hakkındaki İfâdeleri

من أطال قيام الليل يهون عليه طول القيام يوم القيامة.

“Kim gece namazını uzatırsa kıyamet günü uzun bekleyiş o kimseye kolaylaşır.”⁶²

Bu rivâyete Hilve dışında hiçbir kaynakta rastlayamadık. Metne baktığımız zaman gece namazı kıyâmet ahvâliyle ilişkilendirilmektedir. Kur'an ve Hadislere vâkıf olan bir kişinin bu gibi çıkarımlarda bulunabileceğini göz önünde bulundurmakla beraber, kıyamet ahvâlinden bahsetmesi bu sözün kaynağının Hz. Peygamber olma ihtimalini arttırmaktadır.

إن القوم ليكونون في الصلاة الواحدة وإن بينهم كما بين السماء والأرض وتفسير ذلك أن الرجل يكون خاشعا مقبلا على صلاته والآخر ساهيا غافلا.

⁶² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 70

“Şüphesiz ki bir toplum aynı namazı kıldıkları halde aralarında yer ile gök arası kadar mesafe olacaktır. Bunun açıklaması: Bir adam namazına tam yöneliyor ve huşu içinde kılıyor, diğeri ise namazında gafil ve yanılğı içindedir.”⁶³

ما عادى عبد ربه بأشد من أن يكره ذكره ومن ذكره.

“Kul, Allah’ı zikretmeyi ve Allah’ı zikredenleri kerih (kötü) görmek kadar şiddetli bir düşmanlıkla rabbine düşmanlık etmemiştir.”⁶⁴

ما ابتدع قوم بدعة في دينهم إلا نزع الله من سنتهم مثلها ولا يعيدها إليهم إلى يوم القيامة.

“Bir toplum dinlerine bir bid’at sokarsa, o bid’at karşılığında Allah(cc) (o toplumdan) bir sünneti çıkarır. Ve (o çıkan sünnet) kıyamete kadar o kavme geri dönmez (döndürülmez).”⁶⁵

يفضل دعاء السر على دعاء العلانية سبعين ضعفا.

“Gizli yapılan dua, açıktan yapılan duadan yetmiş kat daha faziletlidir.”⁶⁶

Hassân b. Atiyye’ye izafe edilen bu söz Abdurrezzak b. Hemmâm (ö.211)’ın Musannefinde,⁶⁷ Deylemî (ö.509)’nin eserinde⁶⁸ ve Suyûtî (ö. 911)’nin ‘Câmiu’l-Ehâdîs’inde⁶⁹, hadis olarak geçmektedir. Fakat hadisin isnadının zayıf olduğu da belirtilmiştir.

ركعتان يستن فيهما العبد خير من سبعين ركعة لا يستن فيها

⁶³ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71

⁶⁴ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72; Mizzî, a.g.e. VI / 37

⁶⁵ Dârimî, Sünen, I / 58; Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73; Mizzî, a.g.e. VI / 37

⁶⁶ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73

⁶⁷ Abdurrezzak b. Hemmâm, Musannef, X / 442

⁶⁸ Deylemi, Müsnedi’l-Firdevs, II / 265, no: 3236

⁶⁹ Celâleddîn es-Suyûtî, Câmiu’l-Ehâdîs, XIII / 142 no: 12772

“Kulun sünnete uygun olarak kıldığı iki rek’at namazı, sünnete uygun olmayan yetmiş rek’at namazdan daha hayırlıdır.”⁷⁰

Hassân b. Atiyye, bu sözünde sünnete muvâfık ibadetin ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu durumu sadece dillendirmemiş aynı zamanda hayatına da tatbik etmiştir. “İçtihat ve amel yönünden Hassan b. Atiyye’den daha şiddetli (titiz) birisini görmedim.” diyen öğrencisi Evzâî, bu konuda bizlere fikir vermektedir.⁷¹

لقد غرب الخير اليوم فيمن ترى أنه من أهل الخير.

“Hayır ehli olarak gördüğün kişilerde bugün hayır kaybolmuştur.”⁷²

Hassân b. Atiyye’nin bu sözü, yaşadığı dönem hakkında bizlere bilgi vermektedir. Tesbitine göre, önceleri hayır ehli olarak bilinen kimseler, sonraları hayırdan uzaklaşmışlardır. Bu da, kanaatimizce hayır ehli olarak bilinen kimselerin o dönemin siyâsî ve itikâdî çalkantılarından nasiplerini alarak ehl-i sünnet çizgisinden sapmış olmalarıdır.

الساجد يسجد على قدم الرحمن قال الوليد قال الأوزاعي محمله عندنا في القرب كحديثهم عن النبي صلى الله عليه و سلم: "أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد." وكحديثه: "ما تصدق متصدق بطيب ولا يقبل الله إلا طيباً إلا وقعت في كف الرحمن عز و جل."

“Secde eden kimse Rahman’ın ayaklarına secde etmiş olur.” Velid,⁷³ Evzâî’nin şöyle dediğini nakletti: Bize göre bu sözün te’vili, Peygamber Efendimizin şu hadisindeki ifadesine benzer: “Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde ânıdır.”⁷⁴ Ve yine şu hadis gibidir; “Güzel bir şekilde sadaka veren

⁷⁰ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75; İbnu’l-Cevzî, Sıfatü’s-Safve, IV / 196

⁷¹ Mizzî, a.g.e. VI / 37

⁷² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71

⁷³ Velîd b. Müslim (Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71)

⁷⁴ Hadisin kaynakları için bkz. Müslim, Salât, 215; Ebû Dâvud, Salat, 152; Nesâî, İftitah, 168; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II / 421.

kişi,- Allah (cc) güzelden başkasını kabul etmez- (verdiği sadaka) ancak Allah'ın eline düşmüş olur. (Allah Kabul eder)”⁷⁵

Sözü nakleden Evzâî, Hassân b. Atiyye'nin sözünün yanlış anlaşılmasına mahal bırakmamak için açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Ve benzer mânalar ifade eden hadisleri zikrederek mezkur sözün daha doğru anlaşılmasına vesile olmuştur.⁷⁶

أن الإيمان في كتاب الله صار إلى العمل فقال: "إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم وإذا تليت عليهم آياته زادتهم إيماناً وعلى ربهم يتوكلون" ثم صيرهم إلى العمل فقال: "الذين يقيمون الصلاة ومما رزقناهم ينفقون أولئك هم المؤمنون حقاً."

“Muhakkak ki Allah'ın kitabında iman amele götürür.” dedi ve şu âyeti okudu: “Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah (cc)'ın adı anıldığı zaman kalpleri titrer. O'nun ayetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını arttırır. Ve onlar yalnızca Rablerine güvenip dayanırlar.”⁷⁷

Sonra (o iman) onları amele götürür (yöneltir). Ve şu ayeti okudu: “Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçek mü'minlerdir.”⁷⁸ Dedi.⁷⁹

صلاة الرجل عند أهله من عمل السر.

“Kişinin ailesin yanında kıldığı namaz gizli amellerindendir. (Riyasızdır)”⁸⁰

⁷⁵ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71 (Hadisin kaynağı için bkz. Müslim, Sahîh, V / 190)

⁷⁶ Benzer bir açıklama için bkz. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, 6 / 524.

⁷⁷ Enfal Suresi 8/2

⁷⁸ Enfal Suresi 8/3-4

⁷⁹ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 71

⁸⁰ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

Aynı metni, yine Evzâî kanalıyla İbn Ebî Şeybe'de de görmekteyiz.⁸¹

كانوا يمسون عن ذكر النساء وعن الخنا في المساجد.

“Onlar, mescitlerde kadın bahsini yapmaktan ve müstehcen (edebî aykırı) konuşmaktan sakınırlardı.”⁸²

Hassân b. Atiyye bu sözü muhtemelen bir konuşmasında câmi âdâbından bahsederken söylemiş olmalıdır. ‘Onlar’ ifadesiyle kimleri kastettiği bilgisine ulaşamadık. Ancak bu övülmüş kimselerden kastın, sahâbîler olduğunu düşünüyoruz.

ما ابتدعت بدعة إلا ازدادت مضيا ولا تركت سنة إلا ازدادت هريا.

“Bir bid’at işlenmeye başlarsa alır başını gider, bir sünnet terk edilirse o da uzaklaşır gider.”⁸³

Hassân b. Atiyye bu sözyle bidatlerden uzak durulması noktasında uyarıda bulunmaktadır. Aksi takdirde işlenmeye başlanan bid’at, kısa zamanda yayılmaya başlayacağı vurgusunu yapmıştır. Yine terk edilen bir sünnetin uzaklaşacağı, tâki kaybolacağı uyarısında bulunmaktadır.

الأوزاعي قال: لقي حسان بن عطية راهبا فجعل الراهب يدعو له وحسان يقول آمين. فقالوا: يا أبا بكر! تؤمن على دعائه؟ قال: أرجو أن يستجيب الله له في، ولا يستجيب له في نفسه.

Evzâî'den naklen:

“Hassân b. Atiyye bir rahibe rastladı. Rahip ona (Hassan’a) dua edince Hassân b. Atiyye “âmin” dedi. Dediler ki; Ya Ebâ Bekr! O’nun duasına ‘âmin’

⁸¹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, II / 256, no: 6518

⁸² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

⁸³ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73

dediniz. Dedi ki: “Allah (cc) belki rahibin kendisi için yaptığı duayı kabul etmeyebilir, fakat benim hakkımdaki duasını kabul etmesini dilerim.”⁸⁴

يعذب الله الظالم بالظالم، ثم يدخلهما النار جميعا.

“Allah (cc) zâlimi zâlimle cezalandırır. Sonra (o zalimlerin) hepsini cehenneme atar.”⁸⁵

إن العبد إذا عمل سيئة، وقف الملك لم يكتبها ثلاث ساعات فإن لم يستغفر كتبت وإن استغفر لم تكتب.

“Bir kul bir günah işlediği vakit melekler (o günahı) üç saat yazmadan beklerler. Şayet (üç saat boyunca) tevbe etmezse (o günahı) yazarlar, tevbe ederse yazmazlar.”⁸⁶

Böyle bir sözün, Peygamber olmayan bir kimseden sâdır olmasının aklen mümkün olamayacağını düşündük ve hadis kitaplarında bir tarama yaptığımızda aynı anlamı ifade eden Peygamber Efendimizin şu hadisiyle karşılaştık:

قال رسول الله : ما من مسلم يعمل ذنبا إلا وقف الملك الموكل باحصاء ذنوبه ثلاث ساعات فأن استغفر الله من ذنبه ذلك في شيء من تلك الساعات لم يوقف عليه و لم يعذب يوم القيامة.

Mu'cem'de hadisin senedinde Ebû Muğîra'nın tek kaldığı ve senet zincirinin problemlili olduğu da hadisin altına not düşülmüştür.⁸⁷ Fakat Hâkim İsnadının sahih olduğunu söylemiştir.

Mu'cem, kronolojik olarak Hilye'den daha erken bir döneme aittir. Dolayısıyla önceden merfu' olarak rivâyet edilen bir hadis, sonradan maktû' olarak rivâyet edilmiştir.

⁸⁴ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73

⁸⁵ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74; İbnu'l-Cevzî, a.g.e. IV / 196

⁸⁶ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75; İbnu'l-Cevzî, a.g.e. IV / 196

⁸⁷ Taberî, Mu'cemu'l-Evsât, I / 10, no: 17; Hâkim, Müstedrek, IV / 291, no:7675

إن الرجل إذا سافر يوم الجمعة دعى عليه أن لا يصاحب في سفره ولا يعان على حاجته.

“Bir kişi Cuma günü yolculuğa çıkarsa, yolculuğunda arkadaşlık edilmesin ve ihtiyacı giderilmesin diye ona beddua edilir.”⁸⁸

Aynı metni, yine Evzâî kanalıyla İbn Ebî Şeybe’de de görmekteyiz.⁸⁹ Fakat öte yandan Darekutnî’(ö.385) nin Kitâbu’l-Efrâd adlı kitabında şu hadis geçmektedir.

مَنْ سَافَرَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ دَعَتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ: أَنْ لَا يُصْحَبَ فِي سَفَرِهِ

“Kim cuma günü yolculuğa çıkarsa, melekler ona ‘yolculuğunda arkadaşlık edilmesin’ diye bedduâ ederler.”

Şöyle bir açıklama da düşünülmüştür. İbn Ömer’den merfû olarak gelen bu Hadis’in senedinde İbn Lehîa (إِبْنُ لَهِيْعَةَ) yer almaktadır ki bu râvi zayıftır.⁹⁰

Görüldüğü gibi metin ve mânâ yönünden rivâyetler arasında anlamı etkileyecek bir fark yoktur. Dolayısıyla Hassan’ın bunu maktû’ bir rivâyet olarak Hz. Peygamber’den haber verdiğini düşünüyoruz.

ثَلَاثَةٌ لَيْسَ عَلَيْهِمْ حِسَابٌ فِي مَطْعَمِهِمْ، الصَّائِمُ حَتَّى يَفْطُرَ، وَالصَّائِمُ حِينَ يَتَسَحَّرُ، وَطَعَامُ الضَّيْفِ.

“Üç kısım (insan) vardır ki, yediklerinden kendilerine bir hesap yoktur. (Çok yemelerinden dolayı hesaba çekilmezler.) Oruçlu kimse iftar ettiğinde, Oruç için sahur (yapan) kimse ve Misafirin (misafirlikte) yemesi.”⁹¹

⁸⁸ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75; İbnu’l-Cevzî, a.g.e. IV / 196

⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, a.g.e. II / 106, no: 5158

⁹⁰ Hüseyin Irakî, el-Muğnî an hamli’l-esfâr, I / 141

⁹¹ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

Bu söz, el-Mu'cemu'l-Kebîr'de farklı bir rivâyet zinciriyle Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e şu şekilde nisbet edilmiştir:

أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ثلاثة ليس عليهم حساب فيما طعموا إذا كان حلالا :
الصائم والمسحر والمرابط في سبيل الله.

“Üç kısım (insan) vardır ki, yedikleri helal olduğu takdirde yediklerinden kendilerine bir hesap yoktur. Oruçlu, sahur yapan ve Allah yolunda gözcülük yapan (nöbet tutan).⁹²

Görüldüğü üzere, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e nisbet edilen sözde 'helâl olduğu takdirde' ifadesi yer aldığı halde, Hassân'a nisbet edilen sözde bu ifade yer almamaktadır. Diğer bir fark ise, son maddede yer alan ifadeler farklı olmasıdır. Hassân'a nisbet edilen sözde 'Misafirin yemesi' ifadesi kullanılırken, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e nisbet edilen sözde 'Allah yolunda gözcülük yapan' (nöbet tutan) ifadesi kullanılmıştır.

İfadelerin birbirine yakınlığı, bu iki farklı sözün tek bir kaynaktan çıktığı fikrini bize vermektedir. el-Mu'cemu'l-Kebîr, Hilye'den daha eski bir kaynaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e nisbet edilen sözün daha sonraları biraz farklılık göstererek Hassân b. Atiyye'ye nisbet edildiğini düşünüyoruz. el-Mu'cemu'l-Kebîr'de zikredilen rivâyet zinciri ile Hilye'de zikredilen rivâyet zinciri arasında bir tane dahi ortak râvi yoktur. Bu da bizi şöyle bir düşünceye sevk etmektedir. Hassân b. Atiyye bir sohbet ortamında bu sözü zikretmiş, ya kendisi Hz. Peygamber'e nisbet etmeden nakletmiş ya da böyle bir nisbet olduğu halde kendisinden dinleyen kimseler bunu hazfetmiştir.

Hiz. Peygamber'e nisbet edilen sözün rivâyet zincirinde yer alan râvilerden iki tanesinin⁹³ “meçhul” olarak vasıflandırılması⁹⁴ bu hadise ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

⁹² Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, XI / 359, no: 12012

⁹³ Onlar; Abdullah b. İsmet ve Ebî Sabbâh'dır.

⁹⁴ Suyûtî, Câmiu'l-Ehâdis, XI / 495, no: 11281

ما جلس قوم مجلس لغو فختموا بالاستغفار إلا كتب مجلسهم ذلك استغفاراً كله.

“Bir topluluk faydasız bir meclis kurar da, sonunda istiğfarda bulunurlarsa, o meclis (Allah (cc) katında) bütünüyle istiğfar meclisi olarak yazılır.”⁹⁵

Bu söze mânâ itibariyle baktığımız zaman, Hassân b. Atiyye’ye ait olamayacağı, bilakis bu sözün bir peygamber sözü olduğu hemen anlaşılacaktır. Nitekim kaynağını araştırdığımızda bu sözün içerdiği manâyı içeren bir rivâyetin, daha erken bir dönemde Hz. Peygamber’e nisbet edildiğini gördük.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
مَنْ قَالَ : سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، أَسْتَغْفِرُكَ
وَأَتُوبُ إِلَيْكَ فَقَالَهَا ، فِي مَجْلِسٍ ذَكَرَ ، كَانَتْ كَالطَّابَعِ يُطْبَعُ عَلَيْهِ ، وَمَنْ قَالَهَا فِي مَجْلِسٍ
لُغْوٍ كَانَتْ كَفَّارَتُهُ

“Kim bir zikir meclisinde, ‘Sübhânellâhi ve bi hamdihî, sübhânekellâhümme ve bi hamdik, lâilâhe illâ ente, estağfiruke ve etûbu ileyk” derse, bu (söz) (o meclisin) mührü olur, kim de (bu sözü) faydasız bir mecliste söylerse, (o mecliste konuşulanlar için) keffâret olur.”⁹⁶

Bu durumda bu sözü Hassân b. Atiyye’nin maktû’ olarak rivâyet ettiğini düşünüyoruz.

ما سلك عبد واديا فرفع يديه فرغب إلى الله حيث لا يراه أحد إلا ملأ الله ذلك

الوادي حسنات ، فليعظم ذلك الوادي أو ليصغر

⁹⁵ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73

⁹⁶ Nesâî, Sünen-i Kübrâ, VI / 112, no: 10257

“Bir kul Allah’tan başka kimsenin görmediği bir vadiyi geçerken ellerini kaldırıp Allah (cc)’a yalvarırsa - o vadi ister büyük olsun ister küçük olsun- Allah (cc) o vadiyi iyiliklerle (güzelliklerle) doldurur.”⁹⁷

Bu sözyle Hassan, kimsenin görmediği, dolayısıyla riyâ/gösteriş ihtimali olmayan bir mekânda Allah’a yalvaran, niyazda bulunan bir kimsenin yalvarışının, Allah (cc) katında makbul olduğuna işaret etmiştir.

خمس من كن فيه فقد جمع الله له الإيمان، النصيحة لله ولرسوله، وحب الله ورسوله، ومن بذل للناس من نفسه الرضا وكف عنهم السخط، ومن وصل ذا رحمه، ومن كان ذكره في السر كذكره في العلانية سواء.

“Herkim de şu beş şey bulunursa Allah (cc) o kimsede imanı bir araya getirir. (İman-ı Kâmil olur)

- 1- Allah’a (cc) ve Rasûlüne karşı samimiyet,
- 2- Allah (cc) ve Rasûlü’nün sevgisi,
- 3- Kendi nefsinin insanların rızasına adanması, insanlar (arasında) kin ve nefreti(n) (oluşmasını) engellemesi,
- 4- Akrabalarına karşı sıla-i rahim’de bulunması,
- 5- Açıkta yaptığı zikir ile gizli yaptığı zikrinin eşit olması.”⁹⁸

حملة العرش ثمانية يتجاوبون بصوت حسن رخم قال فيقول أربعة منهم: سبحانك وبحمدك على حلمك بعد علمك، وتقول الأربعة الآخرون: سبحانك وبحمدك على عفوك بعد قدرتك.

“Arş’ı taşıyan melekler sekiz tanedir. Birbirlerine karşı güzel ve nazik bir sesle hitap ederler (konuşurlar).

⁹⁷ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74

⁹⁸ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74

Dört tanesi şöyle der:

“Sübhâneke ve bi-hamdike alâ hilmike ba'de ilmike.”

Diğer dört tanesi de şöyle der:

“Sübhâneke ve bi-hamdike alâ afvike ba'de kudretike.”⁹⁹

“Arşı taşıyanlar ve onun etrafındaki (tavaf eden melek)ler, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O'na iman ederler ve mü'minlerin bağışlanmasını da (şöylece) isterler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin her şeyi kaplamıştır. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru!”¹⁰⁰

“Melek(ler) onun kenarlarındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların üstünde sekiz (melek) taşır.”¹⁰¹

Görüldüğü gibi Hassân b. Atiyye'ye isnat edilen söz yukarıda geçen Mü'min suresi 7. âyet ile Hâkka suresi 17. âyetin yorumu ile ilgilidir. Fakat meleklerin zikri ile ilgili bir bilgiyi ancak Kur'an'dan yâhut kendisine böyle bir bilgi verilirse, Hz. Peygamber'den öğrenebiliriz. Bunların dışında herhangi bir kimseden gaybî konularda böyle bir bilgi nakledilirse şüpheyle yaklaşırız.

ما ازداد عبد علما إلا ازداد الناس منه قربا، رحمة من الله تعالى

“Bir kul ilmini ne kadar arttırırsa, insanların o kimseye yakınlığı o derece fazlalaşır. Bu da Allah'ı Teâlâ'nın rahmetindendir.”¹⁰²

إن العبد إذا قال عند طعامه، اللهم اجعله رزقا طيبا لا تبعة فيه ولا حساب فقد

أدى شكره

⁹⁹ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74

¹⁰⁰ Mü'min Sûresi, 40 / 7

¹⁰¹ Hâkka Sûresi, 69 / 17

¹⁰² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74

“Bir kul yemeği esnasında şu duada bulunursa yemeğin şükrünü edâ etmiş olur. “Allahım bunu güzel bir rızık kıl ve bu rızıktan (dolayı) bir sorumluluk ve hesap olmasın.”¹⁰³

إن العبد إذا لعن الشيطان ضحك، فقال: إنك لتلعن ملعنا وإنما تخذل ظهره أن تعوذ بالله، وقال حسان: إذا لعن العبد الشيطان قال: يلعنني وقد لعنني الله قبله.

“Şüphesiz ki bir kul şeytanı lanetlediği vakit, şeytan güler ve der ki: “Şüphesiz ki sen lanetlenmiş birisini lanetliyorsun.” Eğer onun şerrinden Allah (cc)’a sığınırırsan o’nun (şeytanın) belini bükersin. Hassân b. Atiyye yine dedi ki; “Kul, şeytanı lanetlediği zaman, şeytan der ki: “O beni lanetledi, hâlbuki ondan önce Allah (cc) beni lanetlemiştir”.¹⁰⁴

Bu söz ğaybî bir bilgi verdiği için mânâ itibariyle Hassân b. Atiyye’ye ait olması, imkân dâhilinde görünmemektedir.

إنما مثل الشياطين في كثرتهم كمثل رجل دخل زرا فيه جراد كثير فكلما وضع رجله تطاير الجراد يمينا وشمالا، ولولا أن الله عز و جل غض البصر عنهم ما رؤي شيء إلا وعليه شيطان.

“Şeytanların çokluğunun misali; bir insanın çekirgelerle dolu bir tarlanın içine girmesi gibidir ki, her attığı adımda çekirgeler sağa sola uçuşur. Eğer Allah (cc) onları (şeytanları) görülmekten alıkoymasaydı, insanın gözünün gördüğü her şeyde bir şeytan görecekti.”¹⁰⁵

إن حملة العرش أقدامهم ثابتة في الأرض السابعة، ورؤسهم قد جاوزت السماء السابعة، وقرونهم مثل طولهم عليها العرش.

¹⁰³ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 74

¹⁰⁴ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75

¹⁰⁵ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75

“Arşı taşıyanların (meleklerin) ayakları arzın yedinci katında sabittir. Başları ise yedinci semâyı geçmiştir. Boynuzları ise (kendi) uzunlukları kadardır ve arş-ı âlâ (o boynuzların) üzerindedir.”¹⁰⁶

Bu söz ğaybî bir bilgi verdiği için mânâ itibariyle Hassân b. Atiyye’ye ait olması imkân dâhilinde görünmemektedir.

قيل لعثمان رضي الله تعالى عنه ما يمنعك أن تكون مثل عمر رضي الله تعالى عنه؟ قال:
أتجعلني مثل رجل أوثقت الشياطين في خلافته حتى انقرضت؟

“Hz. Osman (ra)’a denildi ki: Hz. Ömer (ra) gibi olmaktan seni alıkoyan nedir? Dedi ki: sen hilâfeti boyunca şeytanların prangalandığı (bağlandığı) bir adamla (beni) eşit mi kılıyorsun?”¹⁰⁷

Hassân b. Atiyye kendisinden önce vukû bulmuş bir olayı burada nakletmiştir.

بَلَّغْنِي ، أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ : يَا بَنِي آدَمَ ، إِنَّا قَدْ أَنْصَتْنَا لَكُمْ مُنْذُ
خَلَقْنَاكُمْ إِلَى يَوْمِكُمْ هَذَا ، فَأَنْصِتُوا لَنَا نَقْرَأَ أَعْمَالَكُمْ عَلَيْكُمْ ، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ ،
وَمَنْ وَجَدَ شَرًّا فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ ، فَإِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ نَرُدُّهَا عَلَيْكُمْ.

“Bana şöyle bir haber ulaştı. Allah (cc) kıyamet gününde der ki; “Ey Âdemoğlu! Biz sizi yarattığımızdan bu yana size sustuk. Siz de bugün bize karşı susunuz, amelleriniz size okunacak. Her kim ki, hayır görürse Allah (cc)’a hamdetsin, her kim ki, şer bulursa kendi nefsinden başka kimseye sitem etmesin. Bunlar ancak sizin amellerinizdir ve size geri dönüyor.”¹⁰⁸

Bu sözün son kısmı Sahîh-i Müslim’de hadis-i kudsî olarak geçmektedir.

¹⁰⁶ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75

¹⁰⁸ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 75-76; Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, a.g.e. XIV / 41, no: 36794

يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أَحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أَوْفِّكُمْ بِهَا فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ وَمَنْ
وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.

Ebû Zerr (r.a.)’den rivayetle, Nebî (s.a.v.)’in Allah-u Azze ve Celle’den yaptığı rivayete göre şöyle buyurdu:

“Ey kullarım! Bunlar ancak sizin amelleriniz olup, sizin (hesabınıza) sayıyorum, sonra da size karşılığını vereceğim. Dolayısıyla her kim bir hayır görürse Allah’a hamd etsin. Kim de bundan başkasını görürse ancak kendi nefsinin kinasın.”¹⁰⁹

Görüldüğü üzere yukarıda geçen sözün aslı bir kudsî hadis’e dayanmaktadır. Bu hadisin senedinde Hassân b. Atiyye’nin ismi yer almamaktadır. Dolayısıyla bu sözün aslı Hassân’a ait olmayıp, kudsî hadisten alıntıdır. Yine, Hassân b. Atiyye bunu maktû’ olarak rivâyet etmiş olabilir.

ما أتيت أمة قط إلا من قبل نسائهم.

“Bir ümmet ancak kadınlar vasıtasıyla bozulur.” (Fesat (bir ümmete) ancak kadınlar vasıtasıyla girer.)¹¹⁰

أَمْشَ مِيلًا وَعَدَ مَرِيضًا، أَمْشَ مِيلَيْنِ وَاصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ، أَمْشَ ثَلَاثَةَ زَوَارٍ فِي اللَّهِ.

“Bir mil yürü, hasta ziyaretinde bulun, iki mil yürü, iki kişinin arasını düzelt, üç mil yürü, Allah (cc) rızası için ziyarette bulun.”¹¹¹

Aynı söz, farklı bir senet ile Mekhûl’den mürsel olarak rivâyet edilmiştir.¹¹² Dolayısıyla bu söz mürsel bir hadistir.

¹⁰⁹ Müslim, Sahîh, XII / 455

¹¹⁰ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 76

¹¹¹ Mizzî, a.g.e. VI / 37

¹¹² İbn Ebi’l-Dünya, Kitâbu’l-İhvân, I / 153, no: 101

بينما رجل راكبا حمارا إذ عثر به، فقال: تعست. فقال صاحب اليمين: ما هي بحسنة فأكتبها، وقال صاحب الشمال: ما هي بسيئة فأكتبها، فأوحى إلى صاحب الشمال ما ترك صاحب اليمين فأكتبه، فكتبت في السيئات.

“Adamın biri bir eşeğe binmiş, o sırada yanından geçen birisi ona şöyle dedi. “Bu ne kötüdür.” Sağdaki (melek) dedi ki; “Bu bir iyilik değildir ki (bunu) yazayım.”

Soldaki (melek) dedi ki; “ Bu bir kötülük değildir ki (bunu) yazayım.” Soldakine şöyle vahyedildi. “Sağdakinin terk ettiğini sen yaz.” Ve o sözü, kötü (sözler) den yazıldı.”¹¹³

ثمانية مقتهم الله وقدرتهم نفسه وميزهم من خلقه: السقارون وهم القتالون، والمستكبرون الذين إذا دعوا إلى الله وأمره كانوا بطاء، وإذا دعوا إلى السلطان وأمره كانوا سراعاء، والذين يستحقون بأيمانهم ما لم يحقه الله لهم، والذين يكثر البغضاء لإخوانهم في صدورهم فاذا لقوهم تخلقوا لهم، والمشاورون بالنميمة، والمفرقون بين الأحبة، والباغون دحضة البراء.

“ 8 sınıf insan vardır ki, Allah (cc) onlara buğzetmiş, onları kötülemiş ve onları mahlûkâtından ayırmıştır.

1. Birbirleriyle kavga edenler,
2. Allah (cc)’a ve emirlerine davet edildikleri vakit ağır davranan (hareket eden) kibirliler,
3. Sultan’a ve emrine davet edildikleri vakit hızlı davrananlar,
4. Allah (cc) katında haklı olmadığı halde (yalan yere) yeminlerle o hakkı elde edenler,
5. Kalplerinde kardeşlerine karşı kin güden fakat (onlarla) karşılaştıkları vakit onlara iyi görünenler,
6. Koğuculuk yapanlar,
7. Dostları ayıranlar, (aralarını açanlar)

¹¹³ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 76

8. Mâsum (suçsuz, zararsız) kimselerin sözlerini çürütenler. (onları rencide edenler)¹¹⁴

Benzer bir rivâyeti, İbn Asâkir, Vâdın b. Atâ' den mürsel olarak nakletmektedir.¹¹⁵

ثمانية أبغض خليفة الله إليه يوم القيامة السقارون وهم الكذابون والخيالون وهم المستكبرون والذين يكنزون البغضاء لإخوانهم في صدورهم فإذا لقوهم حلفوا لهم والذين إذا دعوا إلى الله ورسوله كانوا بطاء وإذا دعوا إلى الشيطان وأمره كانوا سراعا والذين لا يشرف لهم طمع من الدنيا إلا استحلوه بأيمانهم وإن لم يكن لهم بذلك حق والمشاءون بالنميمة والمفرقون بين الأحبة والباغون البراء الدحضة أولئك يقذرهم الرحمن.

“ 8 sınıf, Allah'ın mahlûkatı içinde, kıyamette en çok buğz ettiği kimselerdir.

- 1- Sakkârûn ki, onlar yalancılardır,
- 2- Hayyâbûn ki, onlar kibir ızhar edenlerdir,
- 3- Din kardeşlerine karşı içlerinde buğz taşıyıp, yüz yüze, güler yüz gösterenler,
- 4- Allah (cc) ve Rasûlüne davet edildiklerinde ağır davranıp, şeytan ve (şeytanın) emrine çağrıldıklarında ise çabuk uyanlar,
- 5- Dünyaya ait tamahı; hakları olmasa da, yeminle ne pahasına olsa hak etmeye çalışanlar,
- 6- Nemîme ile gezenler (söz taşıyanlar),
- 7- Dostların arasını açanlar,
- 8- Berî' (temiz) kimselerin hatasını kollayanlar. İşte bunlardan Allah (cc) ikrah eder.

¹¹⁴ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 76

¹¹⁵ İbn Asâkir, Târih-i Dımaşk, VII / 86

Görüldüğü gibi, anlam itibâriyle iki rivayet arasında büyük bir benzerlik vardır. Hassân b. Atiyye'nin de bu hadisi mürsel olarak rivâyet ettiğini düşünüyoruz.

من حرس المسلمين ليلة أصبح وقد أوجب

“Kim Müslümanları bir gece korursa, sabahladığında (o kimseye) (cennet) vacib olur.”¹¹⁶

Yaklaşık aynı anlamı ifade eden bir hadis-i şerif şöyledir:

عَيْنَانِ تَمْسُهُمَا النَّارُ؟ عَيْنٌ بَكَتْ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ، وَعَيْنٌ بَاتَتْ تَحْرُسُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

"İki göz vardır ki, onlara ateş değemez: Allah için ağlayan göz ve Allah yolunda uyanık (olarak) sabahlayan göz."¹¹⁷

Hassân b. Atiyye'den nakledilen haberin, yukarıdaki hadis-i şerifin bir yorumu olduğunu düşünüyoruz.

لا ينجو من فتنة الدجال إلا إثني عشر ألف رجل، وسبعة آلاف امرأة.

"Deccal'ın fitnesinden (şerrinden) ancak oniki bin erkek ve yedi bin kadın kurtulur."¹¹⁸

İbn Hacer, bu rivâyetin senedinin 'hasen - sahîh' olduğunu haber vermektedir.¹¹⁹

بكى آدم على الجنة سبعين عاما، وبكى على خطيئته سبعين عاما، وبكى على

ابنه حين قتل أربعين عاما، وأقام بمكة من عمره مائة عام.

¹¹⁶ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 76

¹¹⁷ Tirmizî, Sünen, Fedâilu'l-Cihâd, 7

¹¹⁸ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 77; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XIII / 92

¹¹⁹ İbn Hacer, ag.e. XIII / 92

“Âdem (as) cennet için (cennetten çıktığı için) 70 yıl ağladı ve kendi hatası için de 70 yıl ağladı, öldürülen oğlu için de 40 yıl ağladı. Ve Mekke’de 100 yıl kaldı.”

2.1.2. İfâdelerinin Değerlendirilmesi

Yukarıdaki rivâyetlere baktığımız zaman, birçoğunun Hassân b. Atiyye’ye ait olmadığı, başka kaynaklarda Hz. Peygamber’e izafe edildiği görülmektedir. Tarih boyunca birçok sahabî ve tâbiûn sözü Hz. Peygamber’e ref’ edilmiştir. Aynı şekilde, erken dönem kaynaklarda merfu’ olan bazı rivâyetler, son dönem kaynaklarında maktû’ olarak geçebilmektedir.¹²⁰

Hassân b. Atiyye’den nakledilen birçok rivâyet, yukarıda bahsettiğimiz şekilde, önceden merfu’ olduğu halde sonradan maktû’ olarak rivâyet edilmiştir. Hadis ilminde, isnâdın sistemli bir şekilde kullanımı tâbiûn döneminin sonlarında başladığı için ref’ sorunu bütün hadis kitaplarını etkilemiş bir sorundur.¹²¹

Bazı merfu’ rivâyetler, değişik nedenlerden dolayı maktû’ ve menkuf hale dönüştürülmüştür. Rivâyetlerin ref’inde hata ve ilgili konudaki taassub, bu sebeplerden sayılabilir.

Maktû’ rivâyetlerin ref’ edilmesinde en etkili rol oynayan unsur, yine rivâyetlerin metinlerinin içeriği olmuştur. İctihat sahasına girmediği ya da ğayb ile alakalı olduğu dolayısıyla bunları ancak peygamberlerin bilebileceği düşünülen rivâyetler merfû’ kabul edilmişlerdir.¹²²

¹²⁰ Yusuf Suiçmez, Hadislerde Ref’ Problemi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 272, Ankara, 2005

¹²¹ Yusuf Suiçmez, a.g.t. s. 272

¹²² Yusuf Suiçmez, a.g.t. s. 161

2.1.3. Hadis ve Sünnet Hakkındaki İfâdeleri

Hassân b. Atiyye'yi önemli kılan en büyük âmil şüphesiz ki, ona nisbet edilen bir rivayettir. Bu rivâyette Hassân b. Atiyye, sünnetin Hz. Peygamber'e Cebrâîl vasıtasıyla öğretildiğini ileri sürüyordu. Önce o rivâyeti bize gelen bütün lafız farklılıklarıyla belirtelim, arkasından tahrîcini yaparak bu rivâyetlerden çıkan ortak manâya ulaşmaya çalışalım.

— Hassân b. Atiyye'ye nisbet edilen sözün, ulaşabildiğimiz en eski kaynağı Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181)'e ait olan ez-Zühhd kitabıdır. Abdullah b. el-Mübârek'in Evzâî'den naklettiğine göre Hassân b. Atiyye şöyle demiştir:

* كان جبريل ينزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فيعلمه السنة، كما يعلمه القرآن.

“Cebrâîl (as) Kur'an-ı (indirip) öğrettiği gibi, sünneti de Rasulullah (sav)'a indirip öğretiyordu.”¹²³

— Hassân b. Atiyye'ye nisbet edilen sözün, ikinci kaynağı ise, Ebû İshâk el-Fezârî¹²⁴ (ö. 186) ye âit olan Kitâbu's-Siyer fi'l-Ahbâr ve'l-Ahdâs adlı eserdir. Bu eserde iki farklı rivâyet mevcuttur.

1. Rivâyet:

* نا نعيم، قال: نا ابراهيم بن محمد الفزاري عن الازاعي عن حسان بن عطية قال:

كان جبريل ينزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فيعلمه السنة، كما يعلمه

القرآن.¹²⁵

¹²³ Abdullah b. El-Mübârek, ez-Zühhd, s. 23, no: 91

¹²⁴ Adı: İbrahim b. Muhammed b. el-Hâris b. Esmâ b. Hârîce el-Fezârî el-K'ufî'dir. Künyesi: Ebû İshak'tır. Evzâî'nin muasırı ve talebesidir. Eseri: Kitâbu's-Siyer fi'l-Ahbâr ve'l-Ahdâs.

¹²⁵ Ebû İshâk el-Fezârî, Kitâbu's-Siyer, s.315, no:602

Nuaym¹²⁶ — İbrahim b. Muhammed el-Fezârî — Evzâî — Hassân b. Atiyye

“Cebrâîl (as) Rasûlullah (s.a.v.)’a iner, ve ona Kur’an’ı öğrettiği gibi sünneti de öğretirdi.”

2. Rivâyet:

* محمد بن عقبة، قال: ثنا ابو اسحق الفزاري، عن الاوزاعي عن حسان بن عطية،

قال: كان جبريل ينزل على النبي صلى الله عليه وسلم بالقرآن، والسنة تفسر القرآن.

Muhammed b. Ukbe (ö. 220)¹²⁷ — Ebû İshâk el-Fezârî — Evzâî — Hassân b. Atiyye

“Cebrâîl, Hz. Peygamber’e Kur’an-ı indiriyordu, Sünnet ise Kur’an-ı tefsir eder.”¹²⁸

— Hassân b. Atiyye’nin sözünün üçüncü kaynağı, Dârimî (ö.255)’nin ‘Sünen’ adlı kitabının mukaddimesidir.

* أخبرنا محمد بن كثير عن الأوزاعي عن حسان، قال: كان جبريل ينزل على النبي صلى الله عليه وسلم بالسنة كما ينزل عليه بالقرآن.

“Cebrâîl, Kur’an’ı Rasûlullah (s.a.v.)’a indirdiği gibi Sünneti de indirirdi.”¹²⁹

— Hassân b. Atiyye’nin sözü, Ebû Dâvud’(ö.275) un ‘el-Merâsil’ adlı eserinde de biraz değişiklik göstererek tekrarlanmıştır.

¹²⁶ Adı: Ebû Nuaym Ubeyd . Hişâm, Künyesi: Ebû Nuaym el-Kalânîsi’dir. Kendisinden Ebû Dâvud rivâyette bulunmuş, Nesâî ise rivâyetlerinin güvenilir olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtîm ve İbn Hacer ‘sadûk’ olduğunu söylemişlerdir.

¹²⁷ Adı: Muhammed b. Ukbe b. Kesîr el-Kâfî’dir. İbn Hibbân Sikât’ta zikretmiş, İbn Hacer ‘sika’ olduğunu söylemiştir.

¹²⁸ Ebû İshâk el-Fezârî, Kitâbu’s-Siyer, s.315, no:603

¹²⁹ Dârimî, es-Sünen, Mukaddime s. 49; el-Hatib el-Bağdâdî, el-Fakîh, I, 91; İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, XIII, 291

* وعن حسان بن عطية، قال: كان جبريل عليه السلام ينزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم بالسنة كما ينزل عليه بالقرآن، ويعلمه إياها كما يعلمه القرآن.

“Cebrâil (as) Rasûlullah (s.a.v)’a Kur’an’ı indirdiği gibi Sünneti de indirirdi. Ve ona Kur’an’ı öğrettiği gibi, Sünneti de öğretirdi.”¹³⁰

— Hassân b. Atiyye’nin sözünün kaynağını teşkil eden bir diğer eser; Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463)’ye ait olan ‘el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye’ adlı eserdir.

* كان جبريل ينزل على النبي صلى الله عليه وسلم بالقرآن والسنة تفسر القرآن.

“Cebrâil, Hz. Peygamber’e Kur’an’ı ve Kur’an’ı tefsir eden Sünnet’i de getirirdi.”¹³¹

Sünnetin vahiy mahsûlü olduğunu savunan ve Sünnet-Vahiy ilişkisini ele alan hemen herkesin, bu görüşü temellendirirken sık sık Hassân b. Atiyye’nin yukarıda geçen sözlerini ileri sürdüklerine şâhit olmaktadır. Bu yüzden bu sözlerin tahrîcini yapmak büyük bir önem arz etmektedir.

Yukarıdaki rivâyetler yaklaşık olarak aynı mânâyı ifade etmektedir. Bu ortak mânâ da şöyledir:

“Cebrâil (as) Kur’an-ı (indirip) öğrettiği gibi, sünneti de Rasûlullah (sav)’a indirip öğretiyordu.”

Farklı lafızlarla nakledilse de bu sözleriyle Hassân b. Atiyye, sünnetin de Kur’an gibi Allah (cc) tarafından vahiy yoluyla indirildiğini kastetmektedir. Ayrıca onun ifadelerinden, sünnetin bir bölümünü değil, tamamını vahiy kaynaklı gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü onun sünnet arasında bu yönünle bir ayırım yaptığına dair herhangi bir görüşüne rastlamış değiliz.¹³² Ancak bu noktada ‘sünnetin tamamı’ndan ne anlaşıldığı hususu da büyük önem

¹³⁰ Ebû Dâvud es-Sicistânî, el-Merâsil, s. 361, no: 536

¹³¹ el-Hatib el-Bağdâdî, el-Kifâye, s. 15; Bu rivâyeti aynı anlamı muhtevî bir şekilde lafız farklılığıyla İbn Abdilberr’de nakletmiştir. Bkz. Câmi, II, 191

¹³² Sünnetin Kur’an gibi vahiy mahsûlü olduğu yönündeki düşüncelerin eleştirisi için bkz. M. Hayri Kırbaoğlu, İslâm Düşüncesinde Sünnet, Ankara, 1997, 3. baskı, s. 275-303

arz etmektedir. Hassân b. Atiyye'nin yukarıdaki sözünün –genel lafızların tahsise/takyide açık karakterinden ötürü- ‘istisnâsız her sünnet’ için kullanıldığını söylemek pek de kolay değildir.¹³³ Rasûlullah (sav)’in yaptığı bir işin veya söylediği bir sözün kaynağını tespitiye yönelik “*Ey Allah’ın Resûlü! Bu bir vahiy mi, yoksa senin re’yin ve kanaatin mi?*” şeklinde sorulan sorular ve istişareyi emreden âyetler dikkate alındığında, eskiden beri âlimler arasında ihtilafli bir mesele olan sünnetin tamamının mı, yoksa bir kısmının mı vahye dayandığı hususu birçok kimse tarafından incelenmiştir. Bu konudaki üç farklı görüş, ‘sünnet-vahiy ilişkisi’ adlı doktora tezinde delilleriyle açıklandığından dolayı tezimizde tekrar etmeyi gereksiz görüyoruz.¹³⁴

2.1.4. Kütüb-i Sitte’de Yer Alan Rivâyetleri

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي كَبْشَةَ السُّلُولِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً وَحَدِّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا
مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

■ Abdullah İbn Ömer (ra) Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini nakletti:
 “Benden bir ayet bile olsa tebliğ ediniz. (başkalarına aktarınız) İsrâiloğullarından da bahsetmenizde (ibretli şeyler aktarmanızda) bir sakınca yoktur. Herkim ki bilerek bana yalan isnat ederse cehennemde yerini hazır bilsin.”¹³⁵

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ بِعَنْبَسَةَ جَعَلَ يَتَضَوَّرُ فَقِيلَ لَهُ فَقَالَ أَمَا إِنِّي سَمِعْتُ أُمَّ
حَبِيبَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
مَنْ رَكَعَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعًا بَعْدَهَا حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَحْمَهُ عَلَى النَّارِ.

¹³³ Mustafa Genç, Sünnet-Vahiy İlişkisi, (Basılmış Doktora Tezi) İstanbul, 2009, s.134-135

¹³⁴ Mustafa Genç, a.g.t. s.78-214

¹³⁵ Buhârî, Sahîh, XI / 277, no: 3202; Tirmîzî, Sünen, IX / 277, no: 2593

■ Ümmü Habîbe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafîle) kılar, Allah onu(n) (etini) cehenneme haram kılar.”¹³⁶

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي أَمَامَةَ
عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحَيَاءُ وَالْعِيُّ شُعْبَتَانِ مِنَ الْإِيمَانِ وَالْبَدَأُ وَالْبَيَانُ
شُعْبَتَانِ مِنَ النَّفَاقِ.

■ Hayâ (utanma duygusu) ve çekingenlik imandan iki şûbedir, Müstehcenlik (edepsiz konuşma) ve beyân (zemmedici ve kötüleyici konuşma) nifaktan iki şûbedir.”¹³⁷

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي كَثِيرَةَ السَّلُولِيِّ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَرْبَعُونَ خَصْلَةً أَعْلَاهُنَّ مَنِيحَةُ الْعَنْزِ مَا مِنْ عَامِلٍ
يَعْمَلُ بِخَصْلَةٍ مِنْهَا رَجَاءَ ثَوَابِهَا وَتَصَدِّيقَ مَوْعُودِهَا إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهَا الْجَنَّةَ.
قَالَ حَسَّانُ فَقَدَدْنَا مَا دُونَ مَنِيحَةِ الْعَنْزِ مِنْ رَدِّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَإِمَاطَةِ الْأَذَى
عَنِ الطَّرِيقِ وَنَحْوِهِ فَمَا اسْتَطَعْنَا أَنْ نَبْلُغَ خَمْسَ عَشْرَةَ خَصْلَةً.

■ Abdullah b. Amr (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini nakletti: “Kırk hasene vardır ki, bunların en yücesi, sağlam ve sütli keçi ve hediyesidir. Bir kimse bu kırk haseneden birisini –onun sevabını umarak, va’d olunan ecrini tasdik ederek- işlerse, o kimseyi Allah (cc) bu hasene sebebiyle cennete dâhil eder.” Hassân b. Atiyye şöyle dedi: Biz hadisteki sağlam keçisinden başka kırk haseneden; selâma karşılık vermeyi, hapşırana (yerhamukellah) demeyi, yol üstünde ezâ veren şeyleri kaldırmayı ve bunların emsâli haseneleri dahi saydık, fakat on beş haslete ulaşamadık.¹³⁸

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَائِشَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ:

¹³⁶ Nesâî, Sünen, VI / 338, no: 1789

¹³⁷ Tirmîzî, a.g.e. VII / 327, no: 1950

¹³⁸ Buhârî, a.g.e. IX / 101, no: 2438; Ebû Dâvud, Sünen, IV / 500, no: 1433

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا فَرَغَ أَحَدُكُمْ مِنَ التَّشَهُّدِ الْآخِرِ فَلْيَتَعَوّذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ.

■ Ebû Hureyre (r.a) Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini nakletti:
“Sizden birisi teşehhüdü bitirdiğinde şu dört şeyden Allah (cc)’a sığınsın.

- 1- Cehennem azabından,
- 2- Kabir azabından,
- 3-Hayat ve ölümün fitnesinden,
- 4-Mesih Deccal’ın fitnesinden.¹³⁹

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةٍ حَدَّثَنِي أَبُو الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيُّ حَدَّثَنِي أَوْسُ بْنُ أَوْسٍ النَّخَعِيُّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ غَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاغْتَسَلَ ثُمَّ بَكَرَ وَابْتَكَرَ وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ وَدَنَا مِنَ الْإِمَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلٌ سَنَةٍ أَجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا.

■ Evs b. Evs’in rivâyet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim Cuma günü her türlü temizliğini yapar ve boy abdesti alırsa, Cuma namazı için camiye erkenden gider imâma yakın olur hutbeyi susup dinlerse, bu yolda attığı her bir adıma karşılık gündüzü oruçlu, gecesini ibadetle geçirilen bir yıllık amelin sevâbı kazanılmış olur.”¹⁴⁰

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَائِشَةَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَ أَصْحَابُ الدُّثُورِ بِالْأُجُورِ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَلَهُمْ فَضُولُ أَمْوَالٍ يَتَصَدَّقُونَ بِهَا وَلَيْسَ لَنَا مَالٌ نَتَصَدَّقُ بِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ! أَلَا أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ تُدْرِكُ بِهِنَّ مَنْ سَبَقَكَ وَلَا يُلْحَقُكَ مَنْ خَلْفَكَ إِلَّا مَنْ أَخَذَ بِمِثْلِ عَمَلِكَ قَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ تُكَبِّرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتَحْمَدُهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتُسَبِّحُهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ وَتُخْتِمُهَا بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

¹³⁹ Müslim, Sahîh, III / 248, no: 926; Ebû Dâvud, a.g.e. III / 165, no: 833

¹⁴⁰ Ebû Dâvud, a.g.e. I / 421, no: 292; İbn Mâce, Sünen, III / 389, no: 1077

وَحَدَّهٖ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ
كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre; Ebu Zerr-i Gıfârî şöyle dedi:

Ya Resûlullah! Zenginler sevapta (ileri) gittiler. Bizim kıldığımız gibi namaz kılıyorlar, bizim tuttuğumuz gibi oruç tutuyorlar. Bir de fazla malları var, onunla sadaka veriyorlar. Bizim ise, sadaka verecek (fazla) malımız yok, dedi. Resulüllah (s.a.v.) da şöyle dedi:

"Ya Ebâ Zerr, sana birkaç söz öğreteyim mi? Onlarla seni geçene yetişirsin. Senin yaptığını yapmayan (o sözleri söylemeyen) hiç kimse de senin ardından yetişemez." Evet ya Resulullah! öğret.

"Her (farz) namazın peşinde otuz üç kere tekbir getirir (Allahu ekber der), otuz üç kere hamd eder (elhamdülillah der), ve otuz üç kere tesbih okursun (sübhanellallah dersin). Sonunda da Allah'tan başka ilah yoktur, yalnız O vardır, O'nun eşi ve ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır, O her şeye kadîrdır." diyerek bitirirsin. Her kim bunları söylerse denizin köpükleri kadar bile olsa (küçük) günahları bağışlanır.¹⁴¹

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي مُنِيبٍ الْجُرَشِيِّ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ:
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ.

■ İbn Ömer (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini nakletti: "Kim bir kavme benzemeye çalışırsa o, onlardandır."¹⁴²

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ:

¹⁴¹ Ebû Dâvud, a.g.e. IV / 301, no: 1286

¹⁴² Ebû Dâvud, a.g.e. XI / 48, no: 3512

أَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَرَأَى رَجُلًا شَعْنًا قَدْ تَفَرَّقَ شَعْرُهُ فَقَالَ أَمَا كَانَ يَجِدُ هَذَا مَا يُسَكِّنُ بِهِ شَعْرَهُ وَرَأَى رَجُلًا آخَرَ وَعَلَيْهِ ثِيَابٌ وَسَخَةٌ فَقَالَ أَمَا كَانَ هَذَا يَجِدُ مَاءً يَغْسِلُ بِهِ ثَوْبَهُ.

■ Câbir Abdullah (r.a.) şöyle dedi: Rasûlullah (sav) Saçı- başı toz içerisinde kalmış birisini gördü. Ve dedi ki: “Başını temizleyecek bir şey bulamadı mı bu kimse? Sonra elbiseleri kirli birisini gördü ve “Elbisesini yıkayacak bir su bulamadı mı bu adam?” Dedi.¹⁴³

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ

أَنَّهُ لَقِيَ أَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَجْمَعَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ فِي سُوقِ الْجَنَّةِ قَالَ سَعِيدٌ أَوْ فِيهَا سُوقٌ قَالَ: نَعَمْ أَخْبَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلُوهَا نَزَلُوا فِيهَا بِفَضْلِ أَعْمَالِهِمْ فَيُؤَدَّنُ لَهُمْ فِي مِقْدَارِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا فَيُزَوَّرُونَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيُبْرَزُ لَهُمْ عَرْشُهُ وَيَتَبَدَّى لَهُمْ فِي رَوْضَةٍ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ فَيُوضَعُ لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ وَمَنَابِرُ مِنْ لَوْلُؤٍ وَمَنَابِرُ مِنْ يَاقُوتٍ وَمَنَابِرُ مِنْ زَبَرَجَدٍ وَمَنَابِرُ مِنْ ذَهَبٍ وَمَنَابِرُ مِنْ فِضَّةٍ وَيَجْلِسُ أَذْنَاهُمْ وَمَا فِيهِمْ دَنِيءٌ عَلَى كُتُبَانِ الْمِسْكِ وَالْكَافُورِ مَا يُرَوْنَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَرَاسِيِّ بِأَفْضَلٍ مِنْهُمْ مَجْلِسًا.

■ Saîd bin el-Müseyyeb (r.a.)’den rivayet edildiğine göre:

Kendisi (bir gün) Ebû Hüreyre (r.a.)’a rastlamış ve Ebû Hüreyre (r.a.): “Beni ve seni cennet çarşısında bir araya getirmesini Allah’tan isterim, demiş. Bunun üzerine Saîd: “Cennette çarşı var mı?” diye sormuş.

Ebû Hüreyre (r.a.)’da:

“ Evet, Rasûlullah (s.a.v.) bana şu haberi verdi, demiştir:

“Cennet halkı cennete girdikleri zaman (iyi) amellerinin çokluk derecesine göre makamlarına yerleşirler. Sonra dünya günlerinden Cuma günü kadar bir süre için onlara izin verilerek Allah’ı ziyaret ederler. Allah (c.c.)

¹⁴³ Ebû Dâvud, a.g.e. XI / 88, no: 3540

onlar için Arş'ını açar ve cennet bahçelerinden bir bahçede onlara görünür. Cennet halkı için nurdan koltuklar, inciden koltuklar, yakuttan koltuklar, zeberced den koltuklar, altından koltuklar ve gümüşten koltuklar konulur. Cennet halkının -makamca- en aşağı olanı (onların içinde aşağı kimse yoktur) da misk ve kâfur yığınları üstünde otururlar. Bunlar, koltuklarda oturanların yerlerinin, kendilerinin oturdukları yerlerden üstün olduğunu sanmazlar (ki üzülmeler).”¹⁴⁴

حَسَّانُ بْنُ عَطِيَّةٍ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ يُقَالُ لَهُ ذُو مَخْبَرٍ
قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَتُصَالِحُونَ الرُّومَ صَلَاحًا آمِنًا فَتَنْزُرُونَ أُنْتُمْ
وَهُمْ عَدُوٌّ مِنْ وَرَائِكُمْ فَتَنْصَرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ.....

■ Hassân b. Atiyye, Cübeyr İbnu Nüfeyr'den, o da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Zi-Mihber denen bir sahabisinden naklen anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Rumlarla güvenilir bir sulh yapacaksınız. Onlar arkanızda (başkalarına) düşman olacaklar, sizler (de diğer düşmanlarınızla) savaşacak ve (Allah'ın keremiyle) yardıma mazhar olacaksınız; ganimet elde edecek, selamete ereceksiniz.”¹⁴⁵

2.1.5. Hassân b. Atiyye'nin Duâları

Hassân b. Atiyye'nin yapmış olduğu duâlar ulaşabildiğimiz kadarıyla şöyledir:

“Ey Allah'ım! Günah olarak belirttiğin bir şey ile azîz olmaktan sana sığınırım. İnsanlara güzel görünmek uğruna senin katında kötü olmaktan da sana sığınırım.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ İbn Mâce, a.g.e. XII / 397, no: 4327

¹⁴⁵ Ebû Dâvud, a.g.e. VII / 412, no: 2386

¹⁴⁶ Zehebî, Siyer-u A'lâm, V / 468

Akşam olduğunda şöyle derdi:

“Gündüzü götürüp, geceyi sukûnet içinde getiren, nimet ve iyilik veren o Allah’a hamd olsun. Ey Allah’ım! Bizleri sana şükredenlerden eyle, bu günümde bana âfiyet veren Allah’a hamd olsun. Yaşadığım bu âna kadar, birçok insan (musîbetlere) mübtela oldu. Allah’ım, geri kalan ömrümde bana âfiyetler ver, ahrette de (bana âfiyet ver) ve bizi cehennem azabından koru.”

Sabahladığı zaman da bu duâyı aynen okurdu. (Duânın) başına; Geceyi götürüp, gündüzü getiren şeklinde ekleyerek söylerdi.¹⁴⁷

“Allah’ım, şeytanın şerrinden sana sığınırım, kalemlerin yazdıklarının şerrinden sana sığınırım, beni başkasına ibretlik etmenden sana sığınırım, bana bir nimet veripte, başkasının bu nimele daha mesut olmasından da sana sığınırım. Başıma bir musibet geldiğinde, günah kıldığın şeylerden faydalanmaktan da sana sığınırım. Senin katında nâhoş duruma düşüpde, insanlar nezdinde güzel gösterecek şeylerden de sana sığınırım. Senin rızânı arzulamanın dışında bir söz söylemekten de sana sığınırım. Allah’ım, beni bağışla, çünlü sen beni bilensi, beni cezâlandırma, çünkü senin buna gücün yeter.”¹⁴⁸

2.2. HASSÂN B. ATİYYE’NİN DÜŞÜNCE YAPISI

2.2.1. Kaderîlikle Suçlanması

Hassân b. Atiyye’nin kaderî düşünceye sahip olduğu fikri birçok tabakât kitaplarında yer almıştır. Fakat bizzat kendisi bu ithamı reddetmektedir. “Hişam b. Abdulmelik’in hilâfeti döneminde Kaderiyye’den Ğaylan (ed-Dımaşkî) bize geldi. (Ğaylan) konuşkan (laf ustası) bir kimse idi. Bize (kendi görüşleri hakkında) konuştu. Konuşması bitince Hassân’a dedi ki: “Benden işittiğin sözlerim hakkında ne düşünüyorsun?” Hassân, Ğaylân’a

¹⁴⁷ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 73

¹⁴⁸ Mizzî, a.g.e. VI / 39-40

cevâben: “Her ne kadar dilim sana cevap bulmakta yetersiz kalıyorsa da, gönlüm (kalbim) dediklerini inkâr ediyor.” diye karşılık verdi.¹⁴⁹

Hassân b. Atiyye’nin kaderî düşünceye sahip olduğu bilgisini içeren tabakât kitaplarını listeledikten sonra bu kaynaklarda geçtiği şekliyle bu ithamları zikretmek istiyoruz.

— Hassan B. Atiyye’nin “Kaderî” Olduğu Ya Da Kaderî Olmakla İtham Edildiği Bilgisini İçeren Kaynaklar

- 1- Cûzecânî, (ö. 259) Ahvâlu’r-Ricâl,
- 2- Yakub b. Süfyan el-Fesevî, (ö. 277) Kitâb’u Mâ’rifet ve’t-Târih,
- 3- Kelâbâzî, (ö. 398) Ricâl’u Sahîh’i-Buhârî,
- 4- Ebû Nuaym el-İsbahânî (ö. 430) Hilyetü’l- Evliyâ,
- 5- el-Bâcî, (ö. 474) et-Ta’dîl ve’t-Tecrîh,
- 6- Mizzî, (ö. 742) Tehzîbu’l-Kemâl,
- 7- Zehebî, (ö. 748) Siyer-u A’lâmun-Nübelâ,
- 8- Zehebî, Mizânu’l- İ’tidâl,
- 9- Zehebî, Târîhu’l-İslâm,
- 10- Zehebî, el-Muğnî fid-Duafâ,
- 11- Zehebî, Kâşif,
- 12- Hazrecî, (ö. 923) Hulâsatü Tezhîb Tehzîbu’l-Kemâl fî esmâ’i’l-Ricâl
- 13- Ali el-Hüseynî, (ö. 765) Kitâbu’t-Tezkire,
- 14- İbn Hacer el-Askalânî, (ö. 852) Tehzîbu’t-Tehzîb,

Şimdi bu kaynakları ayrı ayrı inceleyelim.

- 1- Ahvâlu’r-Ricâl¹⁵⁰:

قال ابو بكر بن ابى خيثمة عن ابن معين: كان قدريا

¹⁴⁹ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

¹⁵⁰ Eser; İbrahim b. Yâkub b. İshak es-Sa’dî el-Cûzecânî ed-Dımaşkî’(ö. 259/873) ye âittir. Sika hadîs hafızlarındandır. Cerh ve Ta’dîl’de imamıdır. Eserleri: Kitâbu’s-Sikât....Kitâbu’d-Du’afâ.....Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dîl

Ebû Bekir b. Ebî Hayseme¹⁵¹ (ö.234) Yahya İbn Maîn¹⁵² (ö. 233) 'den naklen; İbn Maîn¹⁵³ dedi ki: "Kaderiyedendi."¹⁵⁴

İbn Maîn, kaderi olduğunu söylemesine rağmen Hassân b. Atiyye'nin "sika" olduğunu kabul ediyor.¹⁵⁵

2- Kitâbu'l-Ma'rifet ve't-Tarih¹⁵⁶

Damira b. Rabia¹⁵⁷ (ö.202)

Raca' b. Ebî Seleme¹⁵⁸ (ö.161)

Yunus b. Seyf¹⁵⁹ (ö.120)

ما بقي من القدرية الا اثنان احدهما حسان بن عطية

¹⁵¹ Hadis ilmini Ahmed b. Hanbel (ö.241) ve Yahya İbn Maîn (ö.233)'den almıştır. Kendisi 'âlim', 'hafız', 'imam', 'mutkin' ve 'sika' dır. Geniş bilgi için: Tabakâtu'l-Huffâz, I/316; Târîhu'l-Kebîr, III/429; Cerh ve Ta'dîl, III/591; es-Sikât, VIII/256; Tehzîbu'l-Kemâl, IX/402

¹⁵² Künyesi; Ebû Zekerîyya'dır. Halife Ebû Ca'fer zamanında h.158 yılında dünyaya geldi. Yaşadığı dönemde hadis ehlinin imamıydı. Cerh ve Ta'dîl'de imamdı. Kendisi; 'âlim', 'sebt', 'hucce', 'hafız', ve 'meşhur' bir kimse idi. H. 233 yılında vefat etmiştir. Geniş bilgi için: Mi'zânü'l-İ'tidâl, VII/222; Târîhu'l-Kebîr, VIII/307; Cerh ve Ta'dîl, IX/192; Tehzîbu't-Tehzîb, XI/246-251; Tehzîbu'l-Kemâl, XXXI/543-568; Târîhu'l-Bağdâd, XIV/177-186

¹⁵³ Adı: Yahya İbn Maîn b. Avn b. Ziyâd b. Bistâm b. Abdurrahman el-Murrî el-Ğatafânî el-Bağdâdî'dir. Künyesi; Ebû Zekerîyya'dır. Cerh ve Ta'dîl hususunda imamdır.

¹⁵⁴ Cûzecânî, Ahvâlu'r-Ricâl s:191

¹⁵⁵ Cûzecânî, Ahvâlu'r-Ricâl s: 191

¹⁵⁶ Yakub b. Süfyan el-Fesevî'ye âittir. (ö: 277/890)

¹⁵⁷ Damira b. Rabîa el-Filistinî aslen Şam'lıdır. H. 202 senesinde vefat etmiştir. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân, İclî, Yahya İbn Maîn ve Nesâî 'sika' olarak kabul etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, IV/461

¹⁵⁸ H. 91 senesinde doğmuş h.161 yılında vefat etmiştir. Etbâu't-Tâbiîn'in büyüklerindendir. İbn Hibbân 'es-Sikât'ta zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahya İbn Maîn, Ebû Dâvud, Nesâî ve başkaları tarafından 'sika' kabul edilmiştir.

¹⁵⁹ Aslında bu eserde, buradaki isim Yunus b. Süfyan olarak geçmektedir. Fakat biz bunun baskı hatası olduğunu düşünüyoruz. Yazılış itibariyle de 'Süfyan' ile 'Seyf' benzerlik göstermektedir. Bu hükme varmamızın iki sebebi vardır. Birincisi; Yunus b. Süfyan ismine kaynaklarda rastlayamadık. İkincisi ve daha önemlisi ise; aynı senet zinciriyle gelen bu rivâyetin son halkasındaki râvinin 'Tehzîbu'l-Kemâl', 'Siyer-u A'lâmu'n-Nübelâ' ve 'Târîhu'l-İslâm' kaynaklarında 'Yunus b. Seyf' olarak geçmesidir. Yunus b. Seyf h.120 senesinde vefat etmiş Tâbiûn âlimlerindendir. Dârekutnî ve Zehebî 'sika' olduğunu, İbn Hacer ise 'makbûl' olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân 'es-Sikât'ta ismini zikretmiştir. Kendisinden Ebû Dâvud ve Nesâî rivayette bulunmuştur. Geniş bilgi için; Tehzîbu't-Tehzîb, XI/440; Takrîbu't-Tehzîb, s.613

Yunus b. Seyf şöyle dedi: “Kaderilerden iki kişi kalmıştır, onlardan birisi Hassân b. Atiyye’dir.”¹⁶⁰

Abbas b. Velîd b. Subh es-Sülemî¹⁶¹

↓

Mervan b. Muhammed¹⁶²(ö. 210)

↓

Saîd b. Abdulaziz¹⁶³ (ö. 167/783)

حسان بن عطية فكان يقول: "هو قدرى."

قال مروان: فبلغ الاوزاعي كلام سعيد في حسان بن عطية فقال الاوزاعي: "ما أغر

سعيد بن عبد العزيز بالله ما أدركت احدا اشد اجتهادا ولا اعمل منه."

Saîb b. Abdulaziz Hassân b. Atiyye hakkında “O Kaderîdir.” Dedi. Mervan dedi ki; Saîd b. Abdulaziz’in Hassân b. Atiyye hakkındaki bu sözü Evzâî’ye ulaştınca, Evzâî şöyle dedi: “Allah aşkına ne oluyor Saîd’e! (Saîd’i yanılta neder?) İçtihat ve amel yönünden O’ndan daha titiz birisini görmedim.”¹⁶⁴

Evzâî bu itirazıyla Saîd b. Abdulaziz’in Hassân b. Atiyye hakkındaki görüşünü reddediyor.

¹⁶⁰ Yakub b. Süfyan el-Besevî, Kitâbu’l-Ma’rifet ve’t-Tarih, s: 389

¹⁶¹ Kendisi ‘sebt’ ve ‘sadûk’ bir kimsedir. Geniş bilgi için bkz. Tehzîbu’l Kemâl, IX/480; Tehzîbu’t-Tehzîb, III/88; Mi’zânu’l-İ’tidâl, II/386

¹⁶² Adı: İbrahim b. Mervân b. Muhammed et-Tâtârî ed-Dımaşkî’dir. İbn Hibban’ın bildirdiğine göre h. 147’de doğmuş, h. 210 yılında ölmüştür. ‘sadûk’ bir kimsedir. Güvenilir râvilerden rivâyeti vardır. Geniş bilgi için bkz. Târîhu’l-Kebîr, VII/373; Tagrîbu’t-Tehzîb, I/117

¹⁶³ Künyesi Ebû Muhammed et-Tenûhî ed-Dımaşkî’dir. H. 83 yılında dünyaya gelmiş, h. 167 yılında ölmüştür. Fazilet bakımından ismi Evzâî ile birlikte zikredilmiş ve kaynaklarda Ahmed b. Hanbel’e nisbetle “Bize göre Said ve Evzâî eşittir.” diye nakledilmektedir. Şam’ın âlimi ve müftüsüdür. İbn Hacer, Nesâî ve başkaları ‘sika’ olduğunu söylemişlerdir. Kütüb-i Sitte âlimleri kitaplarında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer ömrünün sonlarında anlaşılmaaz olduğunu söylemiştir. Geniş bilgi için: Tabakâtu’l-Huffâz, I/99; Cerh ve Ta’dîl, IV/42; es-Sikât, VI/369; Tehzîbu’l-Kemâl, X/540-544; İbn Sa’d, VII, 468, Mizan, II, 149

¹⁶⁴ Yakub b. Süfyan el-Besevî, Kitâbu’l-Ma’rifet ve’t-Tarih, s: 393

3- Ricâlu Sahîhi'l- Buhârî¹⁶⁵

Bu kaynakta önceki kaynakta geçen bilgi yer almaktadır. Şöyle ki; Saîd b. Abdulaziz'in Hassân b. Atiyye hakkında "Kaderî" olduğu ile ilgili ithmada bulunduğu fakat bunu Evzâî'nin inkâr ettiği bilgisi yer almaktadır.¹⁶⁶

4- Hilyetü'l- Evliyâ

Abdumelik b. Muhammed es-San'ânî¹⁶⁷

↓

Evzâî

"Hişam b. Abdumelik'in hilâfeti döneminde Kaderiyye'den Ğaylan (ed-Dımaşkî)¹⁶⁸ bize geldi. (Ğaylan) konuşkan (laf ustası) bir kimse idi. Bize (kendi görüşleri hakkında) konuştu. Konuşması bitince Hassan'a dedi ki: "Benden işittiğin sözlerim hakkında ne düşünüyorsun?" Hassan Ğaylan'a dedi ki: "Her ne kadar dilim sana cevap bulmakta yetersiz kalıyorsa da, gönlüm (kalbim) dediklerini inkâr ediyor." Diye cevap verdi.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Ahmed. b. Muhammed el-Kelâbâzî (ö. 398)'ye aittir.

¹⁶⁶ Kalâbâzî, Ricâlu Sahîhi'l Buhârî, s: 185

¹⁶⁷ Evzâî'nin arkadaşı olan Abdumelik b. Muhammed Şamlıdır. Kendisinden Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce kitaplarında rivâyette bulunmuşlardır. İbn Hacer, kendisi hakkında 'Leyyinu'l-Hadîs' tabirini kullanırken, Zehebi ise huccet olmadığını söylemiştir. Geniş bilgi için bkz. Tehzîbu't-Tehzîb, VI/422; Tehzîbu'l-Kemâl, XVIII/406; Cerh ve Ta'dîl, V/369

¹⁶⁸ Ğaylân ed-Dımaşkî (ö: 120): Emevî idaresinde bir süre kâtiplik yapan Ğaylân, Ömer b. Abdulaziz'in hilâfeti döneminde kaderi inkâr eden görüşlerle ilgilenmiş, halifenin kendisini uyarması üzerine bundan vazgeçer gibi olmuşsa da onun ölümünden sonra tekrar eski düşüncelerine dönmüş ve günümüze ulaşmayan eserleriyle fikirlerini yaymaya başlamıştır. Onun mevcut yönetime karşı tepkisini de içeren kaderci görüşleri Suriye'den başka Horasan ve Fars bölgelerine kadar ulaşmıştır. Durumun farkına varan Halife Hişam b. Abdumelik, Ğaylân'ı yakalatarak önce Evzâî ile karşı karşıya getirip meseleyi tartışmalarını sağlamış, sonra da öldürtmüştür. Geniş bilgi için bkz. DİA, "Kaderiye" md. İlyas Üzümlü, c: XXIV, s:64

¹⁶⁹ Ebû Nuaym, Hilyetü'l- Evliya, s: 72

Muhammed b. Kesîr¹⁷⁰ (ö.200)

↓

Evzâî

Hassân b. Atiyye Kaderî Ğaylan (ö. yak. 120)'a¹⁷¹ dedi ki: "Allah (cc)'a yemin olsun ki sana verilen dil bize verilmemişse de muhakkak biliyoruz ki, senin getirdiklerin (savundukların) batıldır."¹⁷²

5- et-Ta'dîl ve't-Tecrîh

قال ابن معين هو ثقة قدري

Yahya İbn Maîn 'sika' (ve) 'kaderî' olduğunu söyledi.¹⁷³

6- Tehzîbu'l- Kemâl

* قال ابو بكر بن ابى خيثمة عن يحيى بن معين: " كان قدريا "

Ebû Bekir b. Ebî Hayseme Yahya İbn Maîn'den nakletti. "O (Hassân b. Atiyye) Kaderîdir."¹⁷⁴

* و قال ابراهيم بن يعقوب الجوزجاني : " كان ممن يتوهم عليه القدر "

Cüzecânî dedi ki; "(Hassân b. Atiyye) Hakkında Kaderî olduğuna dair düşünceler vardır."¹⁷⁵

¹⁷⁰ Muhammed b. Kesîr b. Ebî Atâes-Sakafî, Yahya İbn Maîn 'sadûk' ve 'sika' olduğunu söylemiştir. Ahmed İbn Hanbel 'hadisinin terkedildiğini' (münkerü'l-hadis) söylerken, İbn Hibbân es-Sikât'ta ismini zikretmiş fakat "hata yapan birisidir." ibaresini de eklemiştir. Nesâî, Hadis rivayetinde kuvvetli olmadığını (leyse bi'l-gaviyy) ve hatasının çok olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hacer ve Zehebî doğru söyleyen birisi (sadûk) olduğunu fakat hatasının çok olduğunu söylemişlerdir. Buhârî'de hadis rivayetinde gerçekten gevşek olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud, Tirmîzî ve Nesâî kitaplarında Muhammed b. Kesîr'den rivayette bulunmuşlardır. Geniş bilgi için bkz. Tehzîbu't-Tehzîb, IX/417

¹⁷¹ Meşhur Kaderiyeci, Ğaylân ed-Dımaşkî

¹⁷² Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

¹⁷³ Süleyman b. Halef b. Saîd Ebu'l-Velîd el-Bâcî, et-Ta'dîl ve't-Tecrîh, II / 501

¹⁷⁴ Mizzî, a.g.e. VI / 36

¹⁷⁵ Mizzî, a.g.e. VI / 36

Kaynak olarak Cüzecânî'nin "Ahvâlu'r – Ricâl" adlı eseri gösterilmiştir. Ancak eserin elimdeki nüshasında ifade "كان قدريا" olarak geçmektedir.

Son olarak bu eserde, konu ile alakalı, Mervan b. Muhammed şu bilgiyi vermektedir:

*وأما حسان بن عطية، فكان سعيد يقول: هو قدري، قال مروان: فبلغ

الأوزاعي كلام سعيد في حسان، فقال الأوزاعي: ما أغر سعيدا بالله ما أدركت أحدا

أشد اجتهادا ولا أعمل منه

(Mervan b. Muhammed dedi ki:) Hassân b. Atiyye'ye gelince; Said O'nun "Kaderi" olduğunu söylerdi.

Mervan dedi ki; Evzâi'ye, Said'in¹⁷⁶ Hassân b. Atiyye hakkındaki bu sözleri ulaştı. Evzâi dedi ki; "Allah (cc) aşkına Said'i saptıran (yanıltan) nedir? İçtihat ve amel yönünden Hassân b. Atiyye'den daha titiz birisini görmedim."¹⁷⁷

7- Mizânu'l-İ'tidâl

* "قد اتهم با لَقدر فيما قيل"

"Denildiğine göre "Kaderî" olmakla itham edilmiştir."¹⁷⁸

Bu cümleden anlaşıldığına göre Zehebî bu ithamı zayıf bir ihtimal olarak görüyor.

* يحيى: كان قدريا

Yahya (İbn Main): "Kaderiyye'dendi." Dedi¹⁷⁹

¹⁷⁶ Saïd b. Abdulaziz

¹⁷⁷ Mizzî, a.g.e. VI / 37-38

¹⁷⁸ Zehebî, Mi'zânu'l-İ'tidâl, I / 479

¹⁷⁹ Zehebî, a.g.e. I / 479

* وقال مروان بن محمد: قال سعيد ابن عبد العزيز : " هو قدرى "

Mervan b. Muhammed, Said b. Abdulaziz'in şöyle dediğini nakletti: "O Kaderîdir."¹⁸⁰

8- Târîhu'l- İslâm

* "وقد رمى بالقدر"

"Kaderilikle itham edilmiştir."¹⁸¹

Eserde ayrıca Yakub b. Süfyan'ın Kitâbu'l-Ma'rifet ve't-Tarih adlı eserinde geçen "kaderî" olduğuna dair iki bilgi tekrarlanmıştır.¹⁸²

9- Siyeru A'lâmün-Nübelâ

* "وقد رمى بالقدر"

* قال يحيى ابن معين : كان قدرى

Eserde ayrıca Yakub b. Süfyan'ın Kitâbu'l-Ma'rifet ve't-Tarih adlı eserinde geçen "kaderî" olduğuna dair iki bilgi tekrarlanmıştır.¹⁸³

Zehebî Yahya İbn Maîn'in Hassan hakkında 'Kaderî' olduğuna dair sözünü naklettikten sonra, bu konudaki kendi görüşünü şöyle naklediyor:

* "قلت: لعله رجع وتاب"

"Ben derim ki; Umulur ki bu düşüncesinden dönmüş ve tevbe etmiştir."¹⁸⁴

Zehebî'nin bu konudaki yorumu bizim için önem arz etmektedir.

¹⁸⁰ Zehebî, a.g.e. I / 479

¹⁸¹ Zehebî, Târîhu'l- İslâm, VIII / 75

¹⁸² Zehebî, a.g.e. VIII / 75

¹⁸³ Zehebî, Siyeru A'lâmün-Nübelâ, V / 467

¹⁸⁴ Zehebî, a.g.e. V / 476

10- el-Muğnî fi'd-Duafâ

حسان بن عطية ثقة لكنه اتهم بلقدر

Hassân b. Atiyye sika'dır fakat kaderilikle itham edilmiştir.¹⁸⁵

11- el-Kâşif

حسان بن عطية ثقة ولكنه قدرى

Hassân b. Atiyye sika'dır fakat kaderidir.¹⁸⁶ Buradaki ifade kesinlik ifade ediyor.

12- Hulâsat-u Tezhîb

* وقال ابن معين في رواية ابن ابي خيثمة عنه ' كان قدرى "

Yukarıda geçen bilgiler tekrarlanmış.¹⁸⁷

13- Kitâbu't- Tezkire

* " وقد رمى بالقدر "

Kaderî olmakla itham edilmiştir.¹⁸⁸

14- Tehzîbu't- Tehzîb

* ابن ابي خيثمة عن ابن معين : " كان قدرى "

* وقال الجوزجاني : " كان ممن يتوهم عليه القدر "

Bu eserde de yukarıda zikredilen bilgiler aynen tekrarlanmış, yeni bir bilgi zikredilmemiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Zehebî, el- Muğnî fi'd-Duafâ, I / 156

¹⁸⁶ Zehebî, Kâşif, I / 320

¹⁸⁷ Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî, Hulâsat-u Tezhîb, I / 76

¹⁸⁸ Ali el-Huseynî, Kitâbu't-Tezkire, I / 313

¹⁸⁹ İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, II / 251

Yukarıdaki bütün bilgiler değerlendirildiğinde şu sonuçlara varılabilir.

- a) Hassân b. Atiyye hakkında Kaderî olduğuna dâir kesin görüşler vardır.¹⁹⁰
- b) Hassân b. Atiyye'nin Kaderî olduğuna dair ithamlar vardır.¹⁹¹
- c) Hassân b. Atiyye'nin Kaderî olmadığı çünkü içtihat ve amel yönünden çok titiz olduğu hakkında görüşler vardır.¹⁹²
- d) Hassân b. Atiyye bizzat kaderilik suçlamalarını reddetmektedir.¹⁹³

Hassân b. Atiyye'nin kesin olarak kaderî olduğunu söyleyen üç isim vardır. Bunlar; Yunus b. Seyf, Yahya İbn Maîn ve Saîd b. Abdulaziz. Diğer bütün rivâyetler bu üç kişiden gelen görüşlerin tekrarı sadedindedir. Hassân b. Atiyye'nin sözlerini ve yaşantısını incelediğimizde 'Kaderî' fikrine sahip olabileceğine dair bir ipucuna rastlayamadık. 'Kaderî' iddiâsına karşılık Evzâî'nin, içtihat ve amel yönünden çok titiz olduğunu ileri sürmesi bizim için önemlidir. 'Kaderî' olması, içtihat ve amele mâni olmasa da, 'kaderî' ithâmına karşılık bu şekilde bir cevap verilmesi o dönemde; 'kaderî olma' / 'ictihat ve amel yönünden titiz olma' ifadelerinin nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığıyla alakalıdır.

Kaderiye hakkında bir takım temel bilgiler verdikten sonra, Hassân b. Atiyye'nin niçin böyle bir ithâma mâruz kaldığı hususunda bir takım tespitlerde bulunmaya çalışalım.

Kaderiyye sözlükte "kadere mensup olan, kader taraftarı" mânasındaki "kaderî" kelimesinden gelmekle birlikte ilk dönemlerden itibaren bu anlamın

¹⁹⁰ Cûzecânî, Ahvâlu'r-Ricâl s:191; Yakub b. Süfyan el-Besevî, Kitâbu'l-Ma'rîfet ve't-Tarih, s: 389

¹⁹¹ Mizzî, a.g.e. VI / 36

¹⁹² Mizzî, a.g.e. VI / 37-38

¹⁹³ Ebû Nuaym, a.g.e. VI / 72

aksine, sorumluluk doğuran fiillerle ilgili ilâhi kaderi reddedenleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.¹⁹⁴

Kaderiye, kader meselesine yaklaşımı bakımından paralel durumda bulunup daha sonra taraftarlarının kendisine katıldığı Mu'tezile ile ilişkili olmakla birlikte en azından başlangıçta ondan ayrı bir fırkadır. Kaynaklarda bu farklılığa dikkat çekilmekle birlikte bazı müellifler aradaki ilişkiyi aynîleştirmeye kadar götürmüşlerdir.¹⁹⁵

Kaderiyye'nin ortaya çıkışı İslâm'ın ilk dönemlerinde meydana gelen iç çekişmelerle irtibatlandırılabilir. Cemel Vak'ası ile Sıffin Savaşı'nda Müslümanların birbirinin kanını akıtması, diğer kelâm problemleriyle birlikte kader konusunu da gündeme getirmiş, hâkim anlayış olayları ilâhî takdirle ilişkilendirilirken, bunu reddedip özellikle olumsuz fiilleri tamamen insan iradesine dayandıran görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır.¹⁹⁶

Kaderiyye'nin ortaya çıkmasına Ma'bed el-Cuhenî (ö: 83) ve Gaylân ed-Dımaşkî (ö: 120) öncülük etmiştir. Her ne kadar Kaderiyye, teorik bir kader konusunu tartışıyor gibi görünse de, başlangıçta Kaderiyye'nin itikâdî çıkışı, Emevîlere karşı faal bir isyana girişmek temayülüne dayalı siyâsî hareket tarzında olmuştur.¹⁹⁷

Kaderiyye'nin savunduğu bazı düşünceler, tâbiûn döneminin sonlarında tarih sahnesine çıkan Mu'tezile tarafından da bir takım değişikliklerle ifade edilmeye devam etmiştir. Tarihçiler, Mu'tezile'nin, büyük günah işleyeninin durumu, tevhid ve adalet gibi konularda, tâbiûn'un önde gelen âlimlerinden Hasan el-Basrî'nin meclisinde çıkan tartışmalardan sonra

¹⁹⁴ DİA, "Kaderiye" md. İlyas Üzümlü, c. XXIV, s. 64

¹⁹⁵ Mâturîdî, Kitâbu't-Tevhîd, s. 314,320

¹⁹⁶ DİA, "Kaderiye" md. İlyas Üzümlü, c. XXIV, s. 64

¹⁹⁷ Watt, Teşekkül Devri, s. 85, 135

teşekkül ettiğini belirtmektedirler.¹⁹⁸ Zaten bazı araştırmacılar Kaderiyye'yi bu nedenle pro-mu'tezile olarak isimlendirmişlerdir.¹⁹⁹

Kaderiye ile ilgili olarak günümüzde en çok tartışılan konulardan birisi, tâbiûn dönemindeki önemli bazı âlimlerin bu fırkanın düşüncelerini paylaşp paylaşmadığıdır. İsmi Kaderîlikle anılan tâbiûn âlimlerinden birisi de Hassân b. Atiyye'dir.

Mutezîli hadisçilerin isimlerinin yer aldığı Mutezîle kaynaklarında²⁰⁰ Hassân b. Atiyye'nin ismine rastlanmadı. Fakat İbn Hacer ve Suyûtî'ye göre Kaderî olmakla itham edilmiş Buhârî ve Müslim râvileri arasında ismi yer almaktadır.²⁰¹

Sadece Hassân b. Atiyye hakkında değil, tâbiûn dönemindeki önemli bazı âlimlerin²⁰² de kaderî düşünceye sahip olup olmadıkları günümüzde en çok tartışılan konulardan birisidir. Hassân b. Atiyye'nin ve bazı tâbiûn âlimlerin kaderî olup olmadıkları incelenirken, dönemin siyasi ve sosyal yapısı göz ardı edilmemelidir. Salt determinizmi savunan Emevîlere karşı, o dönemde irade hürriyetinin vurgulanması gerekiyordu. Çünkü Emevîler, Allah'ın halifeleri olduklarını ve idarelerinin ilahi olarak takdir edildiğini iddia ediyorlardı. Yani Emevîler kader meselesini, olumsuzluklarını kamufle etmek için istismar ediyorlardı.²⁰³ Şu vereceğimiz örnek bu konuyu daha net açıklayacaktır.

Ma'bed el-Cuhenî (ö. 83) ve Atâ b. Yesâr (ö. 103) Hasan el-Basrî'ye gelerek, "Ey Ebû Saîd, bu hükümdarlar, (Emevî hükümdarları) müslümanların kanlarını akıtıp mallarını alıyorlar, sonra da 'İşlerimiz Allah'ın kaderine uygun

¹⁹⁸ Hatib el-Bağdâdî, el-Fark, s. 15; Mu'tezile'nin tarihçesi ve fikrî temelleri hakkında bkz. Hüseyin Hansu, Mu'tezile ve Hadis, s. 40-93

¹⁹⁹ İrfan Abdulhamit, İslam'da İ'tikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları, s. 285-290

²⁰⁰ Ebu'l-Kâsım el-Belhî'nin el-Makâlât'ı ile Kabûlu'l-Ahbâr ve Ma'rifeti'r ricâl'i, Câhız'ın Kitâbu'l Emsâr'ı, Ebû Ali el-Cubbâ'î'nin Kitâbu'l İmâmesi, İbnu'l-Murtazâ Tabakâtu'l-Mutezile'si.

²⁰¹ İbn Hacer, Hedyu's-sârî mukaddimetu fethu'l-bârî, II/179; Suyûtî, Tedrîb, I/279; Ayrıca bkz. Hüseyin Hansu, Mutezile ve Hadis, s.178 Ankara-2004

²⁰² Bunların başında, Hasan el- Basrî (ö. 110) ve Katâde (ö. 118) gelmektedir. Geniş bilgi için; Arif Ulu, a.g.t. s. 28-29

²⁰³ Arif Ulu, a.g.t. s. 28

oluyor' diyorlar. Sen bu konuda ne diyorsun? diye sorduklarında Hasan el-Basrî, "Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar." diye cevap vermiştir.²⁰⁴

Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuz zaman, bazı Tâbiûn âlimlerinin ve Hassân b. Atiyye'nin, Kaderiyye mensupları gibi, irade hürriyetinden bahsetmeleri ve mükellefiyeti kaldıran anlayışın karşısına insanların yaptıkları şeylerden sorumlu tutulacağını ön plana çıkarmış olmaları, onların böyle bir ithâma mâruz kalmasına sebep olmuş olabilir.²⁰⁵

2.2.2. Hadis-Vahiy İlişkisine Bakışı

"Cebrâîl (as) Kur'an-ı (indirip) öğrettiği gibi, sünneti de Rasulullah (sav)'a indirip öğretiyordu."

Bu sözüyle Hassân b. Atiyye'nin, sünnetin de Kur'an gibi Allah (cc) tarafından vahiy yoluyla indirildiğini kastettiğini ayrıca onun bu ifadesinden, sünnetin bir bölümünü değil, tamamını vahiy kaynaklı olarak gördüğünü söylemiştik.

Sünnet-Vahiy ilişkisi konusunda temelde üç farklı görüş bulunmaktadır.

- 1- Sünnet'in vahiyle hiçbir ilişkisi yoktur,
- 2- Sünnet tamamen vahiy mahsûlüdür,
- 3- Sünnet'in bir kısmı vahye, bir kısmı da Rasûlullah (sav)'ın beşerî tercih, içtihat ve kararlarına dayanmaktadır.²⁰⁶

Sünnet-Vahiy ilişkisi üzerine yaptığı doktora çalışmasında yukarıdaki tespitlerde bulunan Mustafa Genç, Hassân b. Atiyye'yi sünnetin tamamını

²⁰⁴ İbn Kuteybe, el-Maârif, s. 441

²⁰⁵ Benzer bir değerlendirme için bkz. Fazlur Rahman, Târih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu, çev. Salih Akdemir, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, 3. Baskı s. 76

²⁰⁶ Mustafa Genç, Sünnet-Vahiy İlişkisi, s.78

vahiy ürünü kabul edenler listesinde zikretmiştir. Hassân'ın bu düşüncesinde yalnız olmadığını ve Evzâî (ö.157), Buhârî (ö.256), İbn Hibbân (354), Ebû Hafs Ömer b. İbrahim el-Ukberî (387), İbn Hazm (456) ve İbnu'l-Vezîr (840) gibi âlimlerin de bu görüşte olduğunu söylemiştir.²⁰⁷

Yukarıdaki üç farklı görüşü delilleriyle açıklayıp tahlîl ettikten sona birincisinin, arzedilen deliller doğrultusunda asılsız bir iddiâdan ibaret olduğunu, ikincisinin –birinci görüş kadar olmasa da- isâbetsiz ve sübjektif olduğunu, üçüncüsünün ise iki uç arasındaki vasat/dengeli bir yaklaşım olduğunu söylemiştir. Sünnet'in bir kısmı vahye, bir kısmı da Rasûlullah (sav)'ın beşerî tercih, içtihat ve kararlarına dayandıran bu görüş, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerindeki vahiy olgusunun yanı sıra içtihadî/beşerî gerçeklik ve içtihatlarındaki yanılma imkânlarını göz ardı etmemektedir. Ancak buradaki yanılma/isâbetsizlik halleri, yine vahiy tarafından 'tashih' edildiği için, söz konusu sünnet, sonucu itibariyle vahye dayanmış olmaktadır.²⁰⁸

Hiz. Peygamber'in sünnet ve hadislerinin vahiy kaynaklı olarak algılanması, sahâbe asrında hemen hemen hiç görülmezken, tâbiün döneminden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁰⁹

Nitekim sahâbe, Hiz. Peygamber'in verdiği kararlarda ve yaptığı açıklamalarda, kendi görüşü mü yoksa vahiy mi olduğunu tereddüt etmeden sormuşlardır. Sahâbîlerin bu şekildeki soruları, Hiz. Peygamber'in tüm uygulama ya da kararlarını, vahiy kaynaklı görmediklerini göstermektedir. Onların bu sorularına karşılık Hiz. Peygamber'in de olumsuz bir tepkisi olmamıştır. Hiz. Peygamber'in kendi içtihadı ile verdiği hükümlerde, şayet sahâbenin farklı bir görüşleri varsa onlar bunu açıklamaktan geri durmamışlardır. Hiz. Peygamber de onların daha iyi bilecekleri bir konudaki farklı düşüncelerini, kabulde ve uygulamada tereddüt göstermemiştir. Ayrıca

²⁰⁷ Mustafa Genç, a.g.e. s.134

²⁰⁸ Mustafa Genç, a.g.e. s.211-212

²⁰⁹ Bünyamin Erül, "Bir Alan Taraması'nın Panoraması –Vahy-i Ğayri Metlûv Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Bir Eleştirinin Eleştirisi", İslâmîyât, III / I (167-184), 2000, s. 167

H. Peygamber, kararların bir kısmını sahâbe ile istişâre sonucu vermiştir. Hatta H. Peygamber bazı sahabîlerin, gıyabında vermiş oldukları kararlarını da zaman zaman tasvip etmiş ve o doğrultuda uygulamaya koymuştur.²¹⁰ Şu halde H. Peygamber'in bütün söylediklerinin vahiy kaynaklı olduğunu ifade edecek ne bir sözü olmuş, ne de sahâbe öyle algılamıştır. Hatta onun davranışlarına şeklî, sözlerine de zâhirî yaklaşım gösteren sahâbîler bile H. Peygamber'in bütün söz ve uygulamalarını vahiy kaynaklı görmemişlerdir.

Sahâbe döneminde olmadığı gibi, h. 100 tarihinden önce yaşayan kibâr-ı tâbiîn âlimleri arasında da böyle bir yaklaşıma rastlamış değiliz. Hassân b. Atiyye'nin tâbiûn döneminin sonlarında yaşadığını dikkate alarak, bu düşüncenin tâbiûn'un son dönemlerinde ortaya çıktığını söylememiz mümkündür. Nitekim Hassân b. Atiyye'nin dışında o tarihlerde başkalarının da benzer bir düşünceyi dile getirmiş olması bu kanaatimizi desteklemektedir.²¹¹

Hadislerin/sünnetin vahiy kaynaklı olduğu yönündeki görüş belirtenlerin çoğunluğunun, hadisin fıkından ziyade, rivâyetini gaye edinenlerden oluştuğu görülmektedir. Yine bu görüşte olanların ortak bir özelliği de, rey'e karşı ciddi olumsuz tavır sergilemeleridir.²¹²

Hadislerin vahiy kaynaklı olduğu fikrini benimseyenler, muhtemelen itikâdî konularda görüş belirten fırkalara ve fikhî konularda rey kullanan kimselere karşı sünnet ve hadisi güçlendirmeye yönelik bir gayret içine girmişlerdir. Bu kimseler sünnet ve hadise kutsiyet atfederek, rey kullanımına engel olmak istemiş olmalıdır. Çünkü bu dönemde rey konusu tartışılmaya başlamış ve ciddi görüş ayrılıkları kendini göstermiştir. Yine bu dönem Şia, Havâric ve Kaderiyye gibi fırkaların teşekkül ettiği bir dönemdir. Özellikle siyâsî, içtimâî ve itikâdî tartışmalar sonucunda ortaya atılan ve etkili olabilmesi için hadisleştirilen bazı görüşlerin, daha güçlü hale gelmesi için önce Cebrâil'e, daha sonra da doğrudan vahye dayandırılması, söz konusu

²¹⁰ El-Cassâs, el-Fusûl, III, 241

²¹¹ Arif Ulu, a.g.e. s. 114

²¹² Arif Ulu, a.g.e. s. 116

tarafların zaman zaman başvurdukları bir yoldur. Dolayısıyla yaşanan tartışmalarda hadislerin gücünü arttırmak için böyle bir yolun benimsenmiş olması, ihtimal dâhilindedir.²¹³

²¹³ Bünyamin Erul, a.g.m. III / I (167-184), 2000, s. 167; Benzer görüşler için bkz. Ignaz Goldziher, “İslâm’da Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler”, çev. Cihat Tunç, AÜİFD. Ankara, 1973, XIX / 233-234

SONUÇ

Tâbiûn nesli, ilmî bir disiplin içerisinde günümüze tanıtıldığı vakit, rivâyet zincirinin ikinci halkası, ümmet tarafından daha yakından tanınma imkânına sahip olacaktır.

Özellikle hadis-vahiy ilişkisi üzerine, kendisinden rivâyet edilen sözlerle ismi bu sahada sıkça zikredilen Hassân b. Atiyye'nin, müstakil bir eserle tanıtılması zarûrî idi. Hassân b. Atiyye'nin her yönüyle daha yakından tanıtılması ve kendisinden rivâyet edilen sözlerin tahrîcinin yapılması hadis ilmi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Hassân b. Atiyye el-Muhâribî; Şam imamlarındandır. Künyesi; "Ebû Bekir ed-Dımaşkî (eş-Şâmî)'dir. Kendisi tâbiûn âlimlerinin 'sika'larından ve meşhurlarındandır.

Hassân b. Atiyye tâbiûn döneminin sonlarında yaşamıştır. Yaşadığı dönem, İslâm tarihinde, siyasi istikrarsızlıkların hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde yaşayan âlimler, hem sahâbenin bilgilerinden yararlanmışlar hem de bu bilgileri sonraki döneme aktarma sorumluluğunu üstlenmişlerdir.

Kendisi Ebû Umâme el- Bâhilî gibi bir sahâbî'den, Saîd b. Müseyyib gibi tâbiûn'un en büyüklerinden ders almış, Abdurrahman b. Amr b. Evzâî gibi bir ismin yetişmesinde önemli bir role sahip olmuştur.

Bu tezimizde, Hassân b. Atiyye hakkında söylenen sözler derlendi. Ardından kendisinden rivâyet edilen sözleri derlenerek, kendisine âidiyeti incelenmeye çalışıldı. Bu incelememiz esnasında, şahsına ithaf edilen bir takım sözlerin, kendisine âit olmadığı fakat meşhur hadis kitaplarında Hz. Peygamber'e nispet edildiği görüldü.

Kütüb-i Sitte âlimlerinin tamamı (kitaplarında) Hassân b. Atiyye'den hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Buradan hareketle, Kütüb-i Sitte içerisinde, Hassân b. Atiyye'den rivâyet edilen hadislerin tamamı tezimizde yer aldı.

Hassân b. Atiyye'nin îtikâdî yapısı incelendi ve 'kaderî' olmakla ithâm edildiği görüldü. Hassân b. Atiyye'nin ve bazı tâbiûn âlimlerin kaderî olup olmadıkları incelenirken, dönemin siyasi ve sosyal yapısının göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çekildi.

"Cebrâîl (as) Kur'an-ı (indirip) öğrettiği gibi, sünneti de Rasulullah (sav)'a indirip öğretiyordu."Tezimizde, Hassân b. Atiyye'den nakledilen ve yüzyıllardır ilim câmiâsında sık sık gündeme gelen bu rivâyeti, bütün kaynaklarıyla incelenmeye çalışıldı.

Farklı lafızlarla nakledilse de bu sözü ile Hassân b. Atiyye'nin, sünnetin de Kur'an gibi Allah (cc) tarafından vahiy yoluyla indirildiğini kastettiği kanaatine varıldı. Son olarak, bu kanaatte olanların fikrî yapılarının çok boyutlu olarak incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı.

KAYNAKÇA

Kur'ân- Kerim

Abdullah b. El-Mübârek, **ez-Zühd**, tahk. Habîbu'r-Rahmân el- A'zamî, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî, **el-Musannef**, tahk. Habiburrahmân el-A'zamî, Beyrut, 1403/1983, el-Mektebu'l-İslâmî.

Ahmed b. Ali b. Mencûveyh, **Ricâl-u Sahîh-i Müslim**, tahk. Abdullah el-Leysî, Dârû'l-Ma'rife, Beyrut.

Ahmed b. Hanbel, **Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r -Ricâl**, tahk. Talat Koçyiğit, İsmâil Cerrahoğlu, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul, 1987.

Ali el-Hüseynî, **Kitâbu'l-Tezkire li-Ma'rifeti Ricâli Kütübi'l-Aşera**, Kahire, 1997.

el-Bâcî, Ebu'l-Velîd, Süleyman b. Halef, **et-Ta'dîl ve't-Tecrîh**, tahk. Ebû Lubâbe Huseyn, Riyad, 1986.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul, 1992, Çağrı yay.

-----**et-Târîhu'l-Kebîr**, tahk. Es-Seyyid Hişam en-Nedvî, Dâru'l-Fikr.

Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, **el-Fusûlfi'l-Usûl**, (thk. Uceyl Câsim en-Neşemî), Kuveyt 1994, İrşad Kitap Yayın Dağıtım-İstanbul.

Cûzecânî, Ebî İshâk İbrâhim b. Ya'kûb el-Cûzecânî, **Ahvâlu'r -Ricâl**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

Çelik, Ali, **Kavram ve Mahiyet Olarak Sünnet ve Bid'at**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1997.

Dârekutnî, **Zikru Esmâu't -Tâbiîn ve men ba'dehum**, Beyrut, 1985.

-----**İlelü -Vâride fi'l Ehâdisin-Nebeviyye**, Riyad, 1985.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, **es-Sünen**, İstanbul, 1992, Çağrı Yay.

Deylemî, Ebû Şuca', **el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb**, Beyrut 1986.

Ebû Dâvud es-Sicistânî, **el-Merâsil**, Şuayb el- Arnavût, Beyrut, 1988.

-----**Sünenu Ebî Dâvud**, İstanbul 1992, Çağrı Yay.

Ebû İshâk el-Fezârî, **Kitâbu's-Siyer**, tahk. Faruk Hamâde, Beyrut, 1987, Müessesetü'r-risâle.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbahânî, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ**, Beyrut, 1979, 5. baskı.

Erul, Bünyamin, **“Bir Alan Taramasının Panoraması – Vahy-i Gayri Metlûv Hakkında Bazı Mülâhazalar ve Bir Eleştirinin Eleştirisi-”**, İslâmiyât, c: 3, s. 1, Ankara, 2000.

Fazlur Rahman, **Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu**, çev. Salih Akdemir, Ankara 2001, 3. Baskı, Ankara Okulu Yay.

el-Fesevî -Ebû Yusuf Yâkub b. Süfyân, **Kitâbu'l -Ma'rife ve't Târîh**, Bağdat, 1985.

el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh en-Neysabûrî, **Tesmiyetü men ahrecephum el-Buhârî ve Müslim**, tahk. Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyyetü.

Genç, Mustafa, **Sünnet-Vahiy İlişkisi**, İstanbul 2009, Kitâbî Yay.

Hansu, Hüseyin, **Mutezile ve Hadis**, Ankara 2004, Kitâbiyât Yay.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, **el-Kifâye fî İlmi'r-rivâye**, Dâru'l-Kutibi'l- İlmiye, Beyrut, 1988.

----- **el-Fakih ve'l- Mütefakkih**, Dâru'l-Kutibi'l- İlmiye, Beyrut, 1980.

Hazrecî, Ahmed b. Abdullah, **Hulâsatü Tezhîb-i Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'l-Ricâl**, h.1301

İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. El-Hasen, **Târîhu Medîneti Dimaşk**. ty.

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman er-Râzî, **Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl**, Dâru'l-Kutibi'l-İlmiye, Beyrut, 1952.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, **el-Kitâbü'l-Musanneffi'l-ehâdisi ve'l-âsâr**, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Beyrut 1989, Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye.

İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, h. 1325.

-----**Tagrîbu't-Tehzîb**, Beyrut, 1975

-----**el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, Matbaatu's-Saâde, Mısır, h. 1323.

İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Teymî, **es-Sikât**, tahk. es-Seyyid Şerefu'd-Dîn Ahmed, Beyrut, 1975

-----**Kitâbu Meşâhiri Ulemâi'l-Emsâr**, Dâru'l-Kutibi'l-İlmiye, Beyrut, 1959

İbn Mâce, **es-Sünen**, tahk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, İstanbul, 1992.

İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1375

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtu'l-Kebîr**, Beyrut.

İbn Teymiyye, Şeyhu'l-İslâm Takiyyüddîn Ahmed el-Harrânî, **Mecmû'u'l-Fetâvâ**, (thc. A. El-Cezzâr-Enver el-Bâz), Riyâd 1997, Dâru İbn Hazm.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, **Sifatü's-Safve**, Haydarâbâd, h. 1356.

İbnu'l-Kayyim Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr, **İ'lâmu'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn**, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1973.

İclî, Ahmed. Abdillâh, **Ma'rifetü's-Sikât**, tahk. Abdu'l-Âlim el-Bustî, Medîne, 1985.

İrfan, Abdulhamit, **İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları**, çev. M. Sâim Yeprem, Marifet Yay. İstanbul 1983.

Kelâbâzî, Muhammed b. Hüseyin el-Buhârî, **Ricâlu Sahîh-i Buhârî**, tahk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1989.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara, 1997, 3. baskı.

Koçyiğit, Talat, **Hadis İstilahları**, Ankara, 1980.

el-Mizzî, Yusuf b. Zeki Abdurrahman, **Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**, tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut, 1980.

Mâturîdî, Ebû Mansu Muhammed, **Kitâbu Tevhîd**, thk. Fethullah Huleyf, çev. H. Sudi Erdoğan, İstanbul 198, Hicret Yay.

Müslim, Ebu'l-Huseyin b. Haccâc, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul, 1992.

Safedî, Halil b. Eybek, **el-Vâfî ve'l- Vefâyât**, 1991.

es-Sâlih, Subhi, **Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları**, çev. M. Yaşar Kandemir, İstanbul, 1996.

Sandıkçı, Kemâl, **İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis**, Ankara, 1991

Suiçmez, Yusuf, **"Hadislerde Ref' Problemi"**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2005.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, **el-Câmiu's-Sağîr**, Lahor 1394.

Şa'rânî, Abdu'l-Vehhâb, **et-Tabakât**, tahk. Abdu'l-Hamît Ahmed Hanefî, Mısır, ty.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım b. Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, tahk. Hamdi Abdulmecîd es-Selefî, Bağdat, 1985, 2. baskı.

et-Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, **es-Sünen**, İstanbul, 1992.

Uğur, Müçtebâ, **Ansiklopedik Hadsî Terimleri Sözlüğü**, Ankara-1992, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Ulu, Arif, **“Tâbiûn’un Sünnet Anlayışı”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara,

Üzüm, İlyas, “Kaderiyye” md. **DİA**, XXIV, 64-65

Yücel, Ahmet, **Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi**,

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Târîhu'l-İslâm**, Kahire, h. 1367

-----**Siyer-u A'lâmün-Nübelâ**, tahk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut, h. 1413, 9. baskı.

-----**Mizânu'l- İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl**, tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru İhyâi'l-Arabiyye, 1963.

-----**el-Muğnî fi'd-Duafâ**, Dâru'l-Maârif, Suriye, 1971.

-----**el-Kâşif**, Kahire, 1972

ÖZET

CANKALOĞLU, Yılmaz. Hassân B. Atiyye'nin Hayatı Ve Hadis İlmindeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Tâbiûn nesli, ilmî bir disiplin içerisinde günümüze tanıtıldığı vakit, rivâyet zincirinin ikinci halkası, ümmet tarafından daha yakından tanınma imkânına sahip olacaktır.

Özellikle hadis-vahiy ilişkisi üzerine, kendisinden rivâyet edilen sözlerle ismi bu sahada sıkça zikredilen Hassân b. Atiyye el-Muhâribî; Şam imamlarındandır. Künyesi; “Ebû Bekir ed-Dımaşkî (eş-Şâmî)’dir. Kendisi tâbiûn âlimlerinin ‘sika’larından ve meşhurlarındandır.

Hassân b. Atiyye tâbiûn döneminin sonlarında yaşamıştır. Yaşadığı dönem, İslâm tarihinde, siyasi istikrarsızlıkların hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde yaşayan âlimler, hem sahâbenin bilgilerinden yararlanmışlar hem de bu bilgileri sonraki döneme aktarma sorumluluğunu üstlenmişlerdir.

Hassân b. Atiyye'nin ‘kaderî’ olmakla ithâm edildiği görüldü. Hassân b. Atiyye'nin ve bazı tâbiûn âlimlerin kaderî olup olmadıkları incelenirken, dönemin siyasi ve sosyal yapısının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler:

1. Hassân B. Atiyye
2. Hadis-Vahiy
3. İslâm
4. Muhaddis

ABSTRACT

CANKALOĞLU, Yılmaz. Hassân Bin Atiyye's Life and The Place of Hadith Thilosophy, Master Thesis, Ankara, 2012.

Introducing the generation of Tabiun to today's World with a scholarly discipline, second ring of the story chain will have the possibility of to be known more closely by the community.

His name being frequently uttered in this field with the stories by himself, especially on hadith-revelation relation, Hassan bin Atiyye el-Muharibi was one of the Imams of Damascus. His sobriquet was "Ebu Bekir ed-Dimaski (es-Sami). He was sika (trusty) and the most famous of the scholars of Tabiun.

Hassan bin Atiyye lived towards the end of period of Tabiun. The period he lived was a time that political instability was dominant. The scholars lived in that period both made use of the knowledge of companion and undertook the responsibility of carrying this knowledge to latter generations.

Hassan bin Atiyye was accused in being "Kaderi"(the one denying the fate). While examining whether Hassan bin Atiyye and some scholars of Tabiun were Kaderi or not, it is important not to ignore the political and religious structure of that period.

Key Words:

1. Hassân B. Atiyye
2. Hadith-Revelation
3. Islam
4. Scholar of Hadith